

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Ptáci kolem nás – živá příroda v mateřské škole

Bakalářská práce

Vypracovala: Ing. Zuzana Štětková

Vedoucí práce: Ing. Lenka Smržová

České Budějovice 2017

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila velké poděkování Ing. Lence Smržové, vedoucí mé bakalářské práce za její cenné rady, trpělivost a čas, který mi věnovala při vedení bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat paní učitelkám v mateřské škole v Mladošovicích za trpělivost a čas, který mi věnovaly. V neposlední řadě děkuji podporu a pomoc také rodině a kamarádům.

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci „*Ptáci kolem nás – živá příroda v mateřské škole*“, jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Třeboni 20. března 2017

Abstrakt

Cílem této práce je navrhnout úpravy zahrady v mateřské škole v Mladošovicích tak, aby se stala vhodným prostředím nejen pro děti, ale i pro některé druhy ptáků a poskytovala tak dětem osobní setkání s živou přírodou. Dalším cílem je nabídnout aktivity, které dětem hravou formou přiblíží ptačí svět. Teoretická část se zabývá významem hry a živých zvířat ve výchově a vzdělávání dětí předškolního věku. Poskytuje vybrané informace o druzích ptáků, které lze v zahradě mateřské školy pozorovat a vymezuje podmínky, za kterých lze v zahradě mateřské školy chovat slepice.

Klíčová slova

Zahrada mateřské školy, hra, environmentální výchova, dítě, zvíře

Abstract

Main goal of the submitted bachelors essay is to present the design of the kindergarten garden in Mladošovice. The garden itself suppose to be the suitable environment not just for the children but also for the several bird species. Children will naturally experience close contact with nature as such. Another topic of the essay is to demonstrate variety of activities that are introducing the birds world to the kids. Theoretical part of the essay is focused on the importance of the games and natural word in the education of the preschool learning. It comprises selected information about the bird species nesting in the kindergarten and defines the conditions that are necessary to meet when the hens are bred there.

Keywords

Kindergarten Garden, Play, Environmental education, Child, Animal

Obsah

Úvod	9
1 Teoretická část	11
1.1 Hra a její význam	12
1.1.1 Prožitkové učení	15
1.1.2 Živé zvíře ve výchově dítěte.	16
1.1.3 Živé zvíře a sociální terapie	18
1.1.4 Živá příroda v prostředí mateřské školy	20
1.1.5 Ptáci v prostředí mateřské školy	21
1.1.6 Ptáci, které lze běžně spatřit v zahradách a parcích	22
2 Praktická část	37
2.1 Úpravy zahrady v mateřské škole v Mladošovicích	37
2.1.1 Živá zahrada pro ptáky i pro děti.....	37
2.1.2 Návrh výsadby a dalších úprav zahrady ve školce v Mladošovicích	38
2.1.3 Prvky v zahradě, které zvýší přítomnost ptáků	42
2.2 Řízené aktivity spojené s pozorováním ptáků v zahradě MŠ.....	51
2.2.1 Podzim a zima	53
2.2.2 Jaro a léto	72
3 Závěr	76
Seznam literatury	78
Přílohy	80
Příloha č. 1: Druhy dřevin vhodné pro ptáky z hlediska potřeb mateřské školy	80
Příloha č. 2: Plán úprav zahrady mateřské školy v Mladošovicích.....	86
Příloha č. 3: Pracovní listy 1 - 4	87

Seznam obrázků

Obr. 1	Kos černý - samec a samice	22
Obr. 2	Vrabec domácí- samec a samice	23
Obr. 3	Vrabec polní.....	24
Obr. 4	Sýkora koňadra	24
Obr. 5	Sýkora modřinka.....	25
Obr. 6	Zvonek zelený	25
Obr. 7	Čížek lesní	26
Obr. 8	Pěnkava obecná – samec a samice.....	26
Obr. 9	Červenka obecná	27
Obr. 10	Hýl obecný	27
Obr. 11	Brhlík obecný	28
Obr. 12	Stehlík obecný.....	28
Obr. 13	Strnad obecný.....	29
Obr. 14	Strakapoud velký – samec a samice	29
Obr. 15	Poštolka obecná, samec a samice	30
Obr. 16	Káně lesní.....	31
Obr. 17	Puštík obecný.....	32
Obr. 18	Kalous ušatý.....	32
Obr. 19	Vlaštovka obecná.....	33
Obr. 20	Jiříčka obecná	33
Obr. 21	Rehek domácí – samec a samice	34
Obr. 22	Rehek zahradní – samec a samice	35
Obr. 23	Špaček obecný v novém šatě.....	35

Obr. 24	Střízlík obecný.....	36
Obr. 25	Východní zahrada – pohled k severu.....	39
Obr. 26	Kuchyňka z palet v zahradě Centra ekologické výchovy Cassiopeia.	40
Obr. 27	Západní zahrada – pohled k jihozápadu.....	41
Obr. 28	Svah – terénní úprava v mateřské škole Fr. Ondříčka v Českých Budějovicích	42
Obr. 29	Příklady budek pro různé druhy ptáků s oplechovaným vletovým otvorem v zahradě Centra ekologické výchovy Cassiopeia.....	44
Obr. 30	Napajedlo pro ptáky i pro zábavu dětí v Mateřské škole Fr. Ondříčka České Budějovice	45
Obr. 31	Broukoviště s domkem pro čmeláky v popředí v zahradě Centra ekologické výchovy Cassiopeia.	46
Obr. 32	Domky pro hmyz a včely samotářky se zelenou střechou a z květináčů v Mateřské škole Fr. Ondříčka v českých Budějovicích.	47
Obr. 33	Domek pro včely samotářky a detail vchodů do komůrek.....	47
Obr. 34	Komůrky včel hrnčiček.	48
Obr. 35	Výroba domku pro včely samotářky k zavěšení na zeď.....	49
Obr. 36	Hmyzí domek s broukovištěm a kamennou zídkou.....	49
Obr. 37	Barevné ilustrace z knihy s popisem druhů ptáků.....	54
Obr. 38	Kresba s vyznačením nažin (bílá místa) a pernic (tmavá místa).....	56
Obr. 39	Stavba ptačího pera.....	57
Obr. 40	Výrobky předškolních dětí ze slaneého těsta.....	58
Obr. 41	Zimní strom na plátně, zavěšování obrázků na knoflíky	59
Obr. 42	Samec pěnkavy a hýla.....	60
Obr. 43	Zasouvání slunečnicových semínek do prázdných komůrek sušeného květu	62
Obr. 44	Notový záznam zhudebněné básně J. V. Sládka Vlaštovičko leť	63
Obr. 45	Roztloukání vlašských ořechů do krmítek pro ptáky.....	64
Obr. 46	Výroba tukového krmítka – mletí sádla a loje a vytvořené krmítko	65

Obr. 47	Výroba tukového krmítka – míchání tukové směsi a krmítka připravená k naplnění	65
Obr. 48	Vyjádření hlasu samce pěnkavy s pomocí notového záznamu	66
Obr. 49	Notový záznam písničky Vrabec a sýkorka	70
Obr. 50	Aktivita Vyhledávání druhů ptáků na obrázcích	71
Obr. 51	Ukázka z výukového programu Malování se sovou	72
Obr. 52	Notový záznam popěvku Kampak, kukačko, sneseš vajíčko	74

Úvod

Téma bakalářské práce jsem si vybrala proto, že živá příroda a zvířata se stala již v dětství nezbytnou součástí mého života. Vždy mě zajímalo zejména chování zvířat. Významným mezníkem pro mě byla kniha spisovatele a ilustrátora Ondřeje Sekory Uprchlík na ptačím stromě. Dodnes jej obdivuji, jak dobře ve svých příbězích vyvažuje a kombinuje pohádkovost se skutečností. Zájem o chování zvířat mě dovedl až k mému prvnímu zaměstnání na oddělení etologie hospodářských zvířat, kde jsem nahlédla do tajemství vývoje hravého chování a významu hry pro vývoj a přežití jedince. Cítila jsem potřebu tyto poznatky uplatnit v praxi, a tak dnes pracuji se zvířaty a jejich prostřednictvím se pokouším vzbudit v dětech touhu po poznávání přírody ve vzdělávacích programech pro mateřské i základní školy. Zažívám radost, když vidím, jak děti pozorně poslouchají, co zvíře potřebuje, jak se k němu chovat, aby se cítilo bezpečně. Pocit bezpečí je jednou z nejdůležitějších podmínek pro projev hravého chování a hra je nezbytným předpokladem pro aktivní přístup k získávání znalostních a činnostních kompetencí. Během studia jsem absolvovala průběžné praxe v mateřské škole v Mladošovicích. Při této škole je zahrada, která si přímo žádala o úpravy, které by obohatily prostředí z hlediska potřeb drobných živočichů a poskytly dostatek podnětů ke hrám dětí i k novým objevům.

Cílem mé bakalářské práce je nabídnout praktické úpravy zahrady v mateřské škole v Mladošovicích tak, aby zde děti v bezpečném prostředí mohly prožívat celý rok ve světě ptačím, objevit některá tajemství z ptačího světa, naučit se respektovat vše živé okolo nás, naučit se žít spolu a se zvířaty si hrát při zachování všech znaků a zákonitostí hry. Vždyť hra je společná všem mláďatům živočišných druhů, které jsou na takovém stupni vývoje, že si hrát umí. Volná spontánní hra je pro přežití jedince a jeho genetického potenciálu stejně důležitá, jako potrava a rozmnožování. O tom se také ve své práci zmíním.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části je zpracováno téma hry, její evoluční význam, základní znaky a projevy. Význam hry z hlediska sociálního, fyzického a psychického vývoje dítěte. Další část se zabývá významem

živých zvířat ve výchově dětí a v sociální terapii. Poslední podkapitola přináší informace o vybraných druzích ptáků, jejich chování a způsobu života. Jde o informace, které by měl pedagog znát, pokud chce dětem pomoci při objevování ptačího světa.

Praktická část je rozdělena na dvě kapitoly. V první jsou popsány a navrženy úpravy v zahradě mateřské školy v Mladošovicích tak, aby se zahrada stala přívětivým prostředím pro vzájemné setkávání ptáků a dětí v mateřské škole, aby ptáci sami zahradu vyhledávali a poskytli tak dětem možnost nahlédnout do jejich způsobu života. V neposlední řadě jsou zde popsány zásady, které je třeba dodržet, aby se zahrada stala bezpečnou pro volně žijících ptáky i děti. Některé úpravy je možné využít i v jiných zahradách nejen mateřských škol, ale i rodinných domů či městských parků. Druhá kapitola nabízí konkrétní řízené a částečně řízené činnosti, návody na výrobu pomůcek případně jejich fotografie, nabízí obrázky a pracovní listy.

1 Teoretická část

V současné době se stále více setkáváme s dětmi i rodiči, kteří po celý svůj život nepřišli do přímého kontaktu s živou přírodou. Nikdy nenavštívili les, znají přírodu jen z obrázků a filmů. Rodiče mívají někdy přehnanou obavu z přenosu nemocí na dítě v důsledku styku s „nečistou“ přírodou. Dítě od rodičů slyší: „*Tam nechod, jsou tam klíšťata! Se psem si nehraj, pokouše tě! Ptáci mají chřipku, lišky vzteklinu a v půdě je mnoho špíny!*“ Dítě, které v útlém dětství slyší tyto věty a nezažije pocit uspokojení při hře s živou přírodou, se živé přírody v pozdějším věku bojí nebo mu je lhostejná. Nechápe, proč by v ní mělo být, mělo se o ní učit, proč by ji mělo poznávat, když je vlastně tak nebezpečná, mokrá a špinavá. Ekopsycholog Jan Krajhanzl (2012) zjistil, že čím více přicházely děti do kontaktu s přírodou, tím více se v přírodě cítily příjemně, bezpečně a uvolněně. Děti, jejichž zkušenosti s pobytem v přírodě byly malé nebo žádné, zažívaly v přírodě strach a štitivost. Celosvětově se ukazuje, že přehnaná sterilita a odmítání zvířat snižuje odolnost organismu proti infekcím (Nerandžič, 2006, s. 118).

Úlohou mateřské školy je kromě jiného, doplňovat výchovu rodičů a nabízet takové aktivity, které formují člověka pro život v naší společnosti. Čáp (1997, s. 138) uvádí a opírá se při tom o mnoho odborníků, že nejdůležitějším obdobím ve vývoji člověka je věk do šesti let a to jak z hlediska formování charakteru, tak i intelektových schopností. Pokud máme vychovávat člověka, který respektuje přírodu a ví, že by bez ní nemohl žít a který si váží živých tvorů, musíme již v raném dětství poskytnout dětem co nejvíce času si uprostřed přírody a s živou přírodou hrát. Hra umožňuje pátrat, zkoumat, objevovat nové, seznamovat se s neznámými jedinci, ať už na nižším stupni inteligence či s jinak utvářeným tělem. S kým si rád hraji, toho mám rád a nechci mu ublížit. Takového prostředí, kde se mi hezky hraje, si budu vážit celý život a budu ho chránit. Také Heiderer (1994, s. 12) poukazuje na to, že předškolní věk přináší klíčové kontakty s životním prostředím a že se v této době fixují zásadní postoje ke světu. Proto s sebou nese výchova v mateřských školách nesmírnou zodpovědnost.

Vzdělávání v mateřských školách probíhá nebo by mělo probíhat prostřednictvím hry, explorační a prožitkového učení. První kapitola teoretické části se tedy zabývá hrou a prožitkovým učáním.

Druhá kapitola je věnována pozitivním až terapeutickým účinkům, jaké má ve výchově dětí přítomnost živých zvířat.

Třetí kapitola je věnována živé přírodě v prostředí mateřské školy a čtvrtá kapitola obsahuje informace o ptácích, kteří jsou z hlediska podmínek většiny mateřských škol vhodnou alternativou pro pozorování živé přírody.

1.1 Hra a její význam

Dětská hra byla před několika desítkami let vnímána jako aktivita sloužící k zábavě, na kterou mají čas hlavně děti. Byla považována za bezúčelně strávený čas a do učení a práce hra nepatřila. Dospělí hru dětem pouze do určité míry tolerovali (Špínka, 2000). Huiziga (2000) uznává, že hra je činnost, která má smysl a kde platí její pravidla. Všechny její základní rysy se uplatnily už ve hře zvířat. Ve druhé polovině 20. století významní etologové objevují, že hra je velmi důležitý prvek chování, při kterém se mláďata učí zvládat různé neobvyklé a krizové situace, ve kterých se mohou ocitnout v dospělém věku. Mláďata si mohou dovolit přepych hravého experimentování se svými schopnostmi, mohou tak přijít například na nový způsob získávání potravy. Dospělí volí raději vyzkoušenou jistotu (Špínka, 2000).

Konrad Lorenz (1993) nositel Nobelovy ceny za etologii popisuje pozorování Wolfganga Köhlera (1921 in Lorenz, 1993), který sledoval šimpanze v kleci při snaze získat banány. Banány ležely mimo jeho dosah. Šimpanz měl u sebe dva kusy tyče, které se teprve po zasunutí do sebe staly vhodným nástrojem k přisunutí banánů. Dokud byl šimpanz zaměřený na cíl získat banány, snažil se používat jen jeden nebo druhý kus tyče. Teprve, když se přestal soustředit na cíl získat potravu a začal si s oběma kusy tyče hrát, podařilo se mu je do sebe zasunout. V té chvíli pochopil, že má nástroj, s jehož pomocí získá banány. Kdyby šimpanz žil mezi šimpanzy v tlupě, naučili by se od něj tuto dovednost i ostatní. Tento příklad upozorňuje na obrovský význam hry při učení.

Hra se evolučně objevila již velmi dávno a její rozmanitost závisí na stupni vývoje mozku. Špinka (2000) uvádí, že zvědavost i schopnost hrát si je velkou vývojovou výsadou, která je typická zejména pro savce a některé druhy ptáků s dostatečně vyvinutým předním mozkiem (krkavcovití pěvci a papoušci).

Konrad Lorenc (1993 s. 229) upozorňuje na to, že zvědavost *explorace* a hra se od sebe nedají oddělit. Zvídavé, explorační chování umožňuje jedinci poznat prostředí, kde žije a tím zvyšuje jeho šance na přežití. Z vývojového hlediska se zvědavost projevuje od ryb až po savce. M. Meyer-Holzapfelová zaznamenala prvky hravého chování i u některých ryb (Veselovský, 1992, s. 112-115). Opakem ke zvědavosti je *habituaace*, kdy dochází k tlumení chování při opakovaném spouštění (Franck, 1996). Švýcarská etoložka Dierk Franck (1996, s. 109) popisuje hru u mláďat pěníce slavíkové. Špinka (2000) uvádí charakteristické znaky hry. Hra se vyskytuje především u mláďat a to v období těsně před odstavem. „*Hra je tréninkem na průšvihy na zvládnání svých emocí v průšvihy (např. porážka v sociálním konfliktu či setkání s nečekaným objektem). Hra je příjemná, uvolněná a v zrušující. Tyto tři vlastnosti v sobě nemá žádná jiná pozitivní emoce. Například odpočinek je příjemný a uvolněný, sex je příjemný a vzrušující. Hra je často stimulována zvláštním, trochu pozměněným nebo mírně nebezpečným prostředím. Jedinec hrou situaci trochu pokouší, zatímco explorace je spojena spíše s opatrností a strachem. Funkcí explorace je vyhnout se průšvihy, funkcí hry je naučit se z průšvihy dostat.*“ Hru doprovází pocit legrace v bezpečném psychickém rozpoložení. Hra je velmi náročná z hlediska kognitivního a její náročnost ještě stoupá při sociálních hrách, kdy se objevuje partner, jako další nepředvídatelný faktor. Náročnost hry je pravděpodobně příčinou, že jsou mláďata na hru zcela soustředěna a při hraní nevnímají okolí.

Signály hravé nálady, kterými jedinec vyzývá druhého ke hře: „*Chci si hrát a to, co teď udělám, je jen hra.*“, jsou snadno pochopitelné i mezidruhově.

„*Když sledujeme zvířata při hře, docela dobře jim rozumíme. Člověk si může hrát se psem a oba z toho mají stejné potěšení a legraci. Hra nám připomíná, že jsme stejné savčí krve, oni a my.*“ (Špinka, 2000, s. 196)

Susan Helda (2011) uvádí, že hravé chování je flexibilní a variabilní uvnitř i mezi druhy a že hra je sociálně nakažlivá, a tudíž schopná šířit dobrou náladu ve skupinách. Hra tlumí agresivní chování v rámci skupiny, druhu, ale i mezidruhově. Svobodová (2011) řadí zajištění pocitu svobody pro vznik spontánní hry na první místo. Francouzský sociolog Roger Caillois (1998) dělí hry do čtyř základních skupin podle toho, zda ve hře převažuje princip soutěže, náhody, chování "jako by" nebo závratí. Upozorňuje na to, že hra má význam pro vznik a rozvoj kultury u přírodních národů. Vyzdvihneme důležité podmínky pro spontánní vznik hry. První je pocit bezpečí. Nastoupí-li pocit ohrožení, přestává si jedinec hrát. Možnost úniku do bezpečné zóny jako hlavní podmínku pozitivního učení u zvířat zmiňuje ve své knize František Šusta (2014), který zdůrazňuje, že zvířata se snadno učí v hravé náladě. Druhou podmínkou je přítomnost spouštěče – objevování neznámého (*explorace*) při zachování vlastního bezpečí a útlum zájmu o objevování, pokud se spouštěč stále opakuje (*habituače*). Zvědavost vyhasíná a nastupuje pocit nudy (Franck, 1996). Konrad Lorenc (1993, s. 229) upozorňuje na to, že *explorace* a hra jsou životně důležité součásti lidského chování i v dospělosti. Zdůrazňuje, že pro objevování nového při vědecké práci musí zůstat zachovány prvky hry. Nový vynález je většinou učiněn v „*poli zbaveném napětí*“. Také lidské umění považuje za jakýsi vrchol lidské hry. „*Zmíněná funkce hry produkovat takové ovládnuté pohyby, které dosahují co možná největší efekt na základě co možná nejmenšího vydání energie, vede kupodivu k pohybům, na jejichž harmonii reaguje náš cit pro krásu. Nádherné letové hry krkavců, elegantní figury klouzání po vlnách lachtanů a delfínů připomínají nutně praformu všeho lidského umění – tanec.*“ Konrad Lorenc zmiňuje pojem „*funkční slast*“. „*Lidské umění dosáhlo své schopnosti tvorby něčeho nikdy dosud neexistujícího tím, že se jeho nejsilnější podnět – funkční slast, osvobodila z pout své orientace na vnější cíl.*“

Vladimír Škutina (1990, s. 9) popisuje, jak si dokázal udržet vnitřní sílu a humor ve strašných podmínkách vězení „*Co si měl vězeň v samovazbě (kde mi bylo strávit plných 23 měsíců) počít sám se sebou, se svým strachem a beznadějí? Vymýšlel jsem si legrace a ukrýval je do své paměti. Vymýšlel jsem si anekdoty, gagy a příběhy plné*

pohody a dobré nálady. Žil jsem ve světě humoru.“ Dokázal trávit dlouhé dny v korekci bez jídla v úplné tmě tak, že si pro sebe filozofoval. Svě myšlenky a filozofické závěry se učil nazpaměť, aby je mohl později na svobodě sepsat. Dostal se do situace, že se do korekce vlastně těšil. Měl tam čas sám pro sebe, nečelil přímému ohrožení a tak si mohl dovolit „přepych“ hrát si s myšlenkami. Hraní si s myšlenkami je aktivita, kterou je vhodné a důležité rozvíjet již v předškolním věku. Eva Zoller (2012) popisuje metody a aktivity vedoucí k rozvoji filozofického myšlení a seznamuje s uměním jak filozofování s dětmi v mateřské škole správně vést.

1.1.1 Prožitkové učení

Hra je pozitivním prožíváním situace, do které se při hře dítě dostane. V případě, že uznáme, že hra je důležitý nástroj k učení, je mezi prožitkovým učením a hrou jen velmi malý rozdíl. Můžeme říci, že prožitkové učení je hra řízená pedagogem, který zná cíl a za účelem dosažení vytčeného cíle volí podněty, motivace a aktivity, které k tomuto cíli dítě dovedou. Podnětem a motivací může být hračka, pastelky a papír, společně sdílený příběh, živé zvíře, živá příroda a další. Joseph Cornell (2012) rozděluje toto učení do čtyř fází: probuzení nadšení, zaměření pozornosti, přímý prožitek a sdílení inspirace. Často je opomíjena čtvrtá fáze, která je nesmírně důležitá. Po prožitém zážitku je třeba dát dětem prostor k vlastnímu vylíčení svých pocitů a věnovat čas také společnému poznání, co nám zážitek přinesl. Prožitkové učení je také základem metod dramatické výchovy. Jak využít dramatickou výchovu v mateřské škole s názornými příklady popisuje Eva Svobodová a Hana Švejdrová (2011).

S věkem ubývá v životě situací, kdy lze podmínky hry dodržet a dospělý psychicky vyzrálý jedinec má většinou jasný cíl, k němuž směřuje jeho chování a učení. Nedospělý člověk své cíle teprve hledá, nemá je jasně dané, pokud mu je nediktuje společnost. Úkolem vzdělávacího procesu potažmo pedagoga je podporovat toto hledání, poskytovat dětem či žákům možnost testování si svých schopností v bezpečném prostředí a vytvářet podmínky pro udržování exploračního chování tj. přicházet se stále novými podněty k vyvolání touhy po poznávání nového. V předškolním vzdělávání je hra jako hlavní prostředek učení již uznávána a jako klíčový prostředek pro osvojení si

všech rámcových cílů je zmiňována v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní výchovu (Splavcová a kol., 2017). V základním a středním vzdělávání jsou důležité podmínky pro zachování si radosti z učení stále nedocenené. Dítě považujeme za dospělé až po osmnáctém roce života. Etologická pozorování hry u savců ukázala, že mláďata si nejvíce hrají těsně před odstavem. Je to tedy u člověka v období puberty v době, kdy se vzdělává na druhém stupni základní školy a na střední škole. To neznamena, že by si měli žáci středních škol hrát, ale hra a explorace tj. objevování nového se nedá oddělit. Má-li žáka bavit objevování nového a chceme-li vychovávat sebevědomé, tvořivé jedince plné fantazie, pozitivně naladěné vůči svému okolí, musíme vytvořit základní podmínky pro vznik hravého a exploračního chování a to od předškolního věku po celou dobu dospívání. Pokud se to podaří, bude dítě bavit učení a vzdělávání až do dospělosti a možná až do smrti. Bude tvořivý, vynalézavý a snad bude schopen vnášet nové podněty a změny do své práce, která tak bude potěšením pro něj i pro druhé a bude zárukou pokroku ve společnosti.

„Vytvoření neohrožujícího prostředí je první podmínkou pro jakékoliv vztahy nebo činnosti. Je to nejnütnější základ. Archetypální nutnost. Teprve, když se dítě ve své rodině nebojí a nic ho neohrožuje, může se zdravě vyvíjet. Teprve, když se dítě ve své třídě nebojí, může se efektivně učit. Teprve, když se dospělý v práci nebojí a nic ho neohrožuje, může efektivně pracovat. Teprve, když se člověk cítí bezpečně se svým partnerem, může se jejich vztah zdravě rozvíjet.“ (Herman, 2008, s. 229)

Myslím, že je stále mnoho dětí a teenagerů, kteří se nejen v procesu vzdělávání, ale i v rodinách cítí více jako potkan ve Skinnerově boxu, který za chybný úkon dostane ránu elektrickým proudem a za správný dostane odměnu. Výsledkem je sice potkan, který se rychle naučí správné chování, ale nikdy nepřijde na nic jiného, bojí se experimentovat, bojí se si hrát a při kontaktu s neznámým jedincem pro jistotu kouše.

1.1.2 Živé zvíře ve výchově dítěte.

Pro malé děti přibližně do tří let, jsou zvířata nekonečným zdrojem podnětů svými životními projevy. Dítě se seznamuje s živým tvorem, který má podobné potřeby jako ono samo. Má také nároky a péči ze strany dospělých. Dítě se učí toleranci

a ohleduplnosti. Pro děti předškolního věku jsou malá domácí zvířata především „živými hračkami“ (Matějček, 1996, s. 49). Z toho plyne nebezpečí, že se budou k živým zvířatům chovat podobně jako k plyšovým hračkám a je nutné je poučit o správném zacházení s jednotlivými zvířaty. Rodiče i učitelky v mateřských školách by se měli snažit předcházet případným úrazům dětí i zvířat. Strejčková (2005) nabádá k zodpovědnosti při výběru a volbě domácího zvířete. Je důležité volit taková zvířata, která jsou vhodná vzhledem k vyspělosti dětí i vzhledem k podmínkám prostředí, ve kterém se děti budou se zvířaty setkávat. Výchovný prospěch ze soužití se zvířaty přichází jen tehdy, když soužití přináší radost a potěšení oběma stranám, lidem i zvířatům. Zvíře by nemělo člověka obtěžovat, nemělo by se však stát ani jeho pánem. Domácí zvířata a lidé by měli vytvářet přirozené společenství, které má svá pravidla a zásady, jež se dodržují. Děti zvířata přitahují, rádi je malují, mluví o nich nebo si o nich zpívají. Zvířata mají vliv na teprve se rodící sebepojetí dítěte. Děti pomocí zvířat soucítí s přírodním světem a antropomorfní myšlení napomáhá v soucitu s přírodou. Ukazuje se, že pokud dítě žije se zvířetem, stará se o něj, jejich vztah se prohlubuje. Děti v předškolním věku se učí především nápodobou, ke zvířatům se chovají stejně, jako dospělí (Krajhanzl, 2011).

Když si dítě hraje s panenkou, nelze pochybovat o tom, že je to hra. Je to hra nápodobou, kdy dítě napodobuje chování dospělých. Pozorování dítěte při této hře, nám mnohé napoví o prostředí, ve kterém dítě žije. Zdá se však, že v této hře se občas objeví cíl ve chvíli, kdy dítě o panenku pečuje, protože chce, aby jí bylo dobře.

Panenka však na péči nereaguje, cíl se ztrácí ve chvíli, kdy si dítě s panenkou přestane hrát. Panence se nic nestane, nehybně čeká, až nastane podnět, který u dítěte spustí další hru s panenkou. Od hry na péči o panenku je jen krůček ke hře na péči o živé zvíře. Když dítě pečuje o živé zvíře, je to zpočátku hra. Nemůžeme očekávat péči pravidelnou a spolehlivou. Živé zvíře však na péči reaguje a tím vznikají další podněty k další činnosti. Dítě začíná pozorovat, jak se zvíře chová, když je spokojené, hladové, unavené. Dítě objevuje dosud neznámé, prožívá radost z poznávání druhého. Ať toto chování nazveme explorací nebo učením prožitkem, jde především o rozvoj sociálního chování, o potlačení vlastního ega za účelem poskytnout dobro druhému a mít z toho

potěšení. Kopřiva (2006) vyzdvihuje vzrůstající význam socializační funkce školy oproti vzdělávací, kterou dnes nahrazují prudce se rozvíjející informační technologie. Význam výchovy směrem k rozvoji především prosociálních kompetencí u dětí v předškolním věku vyzdvihuje také Eva Svobodová (2010).

Ve světě televize a počítačových her zájem dětí o živé zvíře nikterak neupadá, naopak sílí. Dnešní dětská psychologie nám říká, že je tu velká příležitost k povzbuzení duševního vývoje dítěte žádoucím směrem, k formování některých žádoucích postojů a k potlačení těch nežádoucích, ba dokonce k léčení některých duševních těžkostí či poruch. „*Děti by se měly se zvířaty seznamovat, měly by je poznávat, a pokud je to možné, měly by s nimi žít, tj. mít je ve své blízkosti*“ (Matějček, 1996, s. 118). Matějček upozorňuje ještě na dvě důležité funkce zvířat ve výchově dítěte. První je možnost pozorovat konkrétně a zblízka aktivitu sexuální a rozmnožovací a to bez učebnic a bez rozpačitých postojů rodičů a pedagogů. Děti se mohou ptát a dospělí bez rozpaků odpovídat, přitom vše zůstává na úrovni přírodovědné a objektivní, jak to odpovídá mentalitě dítěte. Druhá výchovná funkce se týká smrti a zániku. Pokud má dítě okolo sebe živá zvířata, dříve nebo později se uhynutím některého z nich setká, zažije otřes a lítost nad takovou ztrátou a bude se muset s touto ztrátou vyrovnat. Naučí se s takovými skutečnostmi života zacházet a to lépe a opravdověji, než když se o nich čte jen v pohádkách nebo je vidí v odosobněné podobě na televizní obrazovce.

1.1.3 Živé zvíře a sociální terapie

Živé zvíře pomáhá i v sociální terapii. Může pomáhat překonat úzkost z cizích dospělých, ale i z cizích dětí nebo z velkého počtu lidí a velkého počtu dětí. U malých dětí je to docela přirozené, ale u dětí od čtyř či pěti let výš je to samotnému dítěti na obtíž (Matějček, 1996, s. 133). Živé zvíře může někdy pomoci snadněji navázat kontakt se svými vrstevníky ve třídě, s učitelkou. Živé zvíře mnohdy pomáhá dítěti otevřít své nitro, popsat své pocity, problémy a přání. MUDr. Zoran Nerandžič (2006, s. 72), který se zabývá animoterapií, popisuje chování pacientů v Rehabilitačním ústavu v Kladrubech, kde se každé ráno scházeli ti nejtěžší pacienti. Popíjeli kávu, povídali si a každý držel v náručí místní potulnou kočku. Někteří je hladili, jiní si s nimi povídali

a další je měli jen tak usazené na klíně. Pacienti začleňovali kočky do společné ranní konference o svém zdravotním stavu. Jako lékař se zde dozvěděl o pacientech mnohem více, než by mohl zjistit při vyšetření v ordinaci. Zjistil, že pacienti, kteří se spontánně věnovali pravidelnému kontaktu s kočkami, měli daleko lepší výsledky v rehabilitaci. Péče o slabšího jedince (živé zvíře) zvedá sebevědomí. *„Člověk, který chová zvířata, za ně přebírá odpovědnost. Zvířata jsou odkázána na svého pána, jsou na něm závislá. To zvyšuje sebevědomí a sebeúctu chovatele. Lidé, zvířata i rostliny jsou zcela přirozeným prostředkem v sociální terapii a rehabilitaci zdravotně postižených“* (Nerandžič, 2006, s. 20). Problematikou zooterapie se zabývají studenti a pracovníci zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích od roku 1998. Zooterapie je zde studentům nabízena jako volitelný předmět (Velemínský, 2007). Animoterapie nabývá významu při léčení a odstraňování nejrůznějších poruch v chování dětí a její pozitivní účinky na psychiku dětí s postižením jsou dnes již známé a nepopíratelné.

Zvířata dokonce mohou pomoci zdravým lidem lépe pochopit způsob uvažování lidí s poruchami myšlení, chápat jejich chování a pomoci jim se začleněním do společnosti. Je však důležité si vypěstovat vztah k živému zvířeti již od nejranějšího dětství. Profesor Roger Fouts (2000) se zabývá komunikací u primátů a vývojem řeči. Je znám především díky šimpanzici Washoe, se kterou pracoval během svých studií v rámci zkoumání možností používání znakové řeči u šimpanzů. Znaková řeč se stala prostředkem k neuvěřitelným objevům vysokého stupně inteligence těchto primátů. R. Fouts popisuje úspěchy, kterých by bez blízkého poznání těchto tvorů nikdy nedosáhl. Dostal se k autistickému chlapci, u kterého psychologická ani řečová terapie nepřinesla žádné výsledky a chlapec žil ve zcela izolovaném světě. Pochopil, že vnucovat autistickému dítěti vokální řeč, je asi tak málo platné, jako vnucovat ji šimpanzovi. Při sledování chování chlapce si uvědomil, že nedokáže zpracovat vizuální informace se zvukovými. Naučil jej znakovou řeč a chlapec začal komunikovat s rodinou i s okolím. Za několik týdnů začal dokonce mluvit. Temple Grandinová (2006) ve své knize popisuje, jak jí její autistické postižení dovoluje vnímat okolí bez omezení lidského uvažování od minulosti k budoucnosti. Vnímá ostře přítomné detaily, vnímá podobně, jako zvířata. *„Autisté*

a zvířata nahlíží na svět v celé jeho velikosti a pestrosti, jak to běžní lidé nedokážou nebo to nedělají. S normálními lidmi je potíže, jsou příliš racionální. Já tomu říkám, že žijí v zajetí abstrakce. Zvířata si všímají detailů, které lidi přehlíží, jsou zcela orientována na detaily.“ (Grandinová, 2006, s. 34). Fouts (2000, s. 275 – 299) popisuje způsob vnímání okolí a z toho vyplývající způsob myšlení u šimpanzů a lidí. Šimpanzi vnímají najednou mnoho detailů a myslí v přítomnosti do veliké šířky. Lidé myslí od minulosti k budoucnosti a vnímání okolí k minulosti i budoucnosti vztahují. Když se Roger Fouts ocitl v pralese, přirozeném prostředí šimpanzů, byl se svým postupným myšlením zcela bezmocný, zatímco šimpanzi se svým okamžitým vnímáním mnoha detailů v okolí, se zde projevovali jako geniové. Temple Grandinová díky své schopnosti vnímat detaily pomohla a pomáhá farmářům odstraňovat problematické chování hospodářských zvířat. Kniha má v originále název: *„Zvířata v překlade“* a podnázev: *„Žena, která myslí jako kráva“* (Grandin, 2006). V českém překladu o deset let později kniha vyšla s názvem přeloženým takto: *„Zvířata v překlade: Autistická mysl jako klíč k pochopení chování zvířat“* (Grandinová, 2015). Česká společnost by asi doslovný překlad špatně pochopila. Co všechno se ještě lidé musí od zvířat a přírody naučit?

1.1.4 Živá příroda v prostředí mateřské školy

Mateřská škola by měla poskytnout dětem rozvoj ve všech oblastech výchovné práce, které by měly být pro pedagoga východiskem pro přípravu vzdělávacích činností v mateřské škole, jak ukládá Rámcový vzdělávací program pro předškolní výchovu a to po stránce biologické, psychologické, interpersonální, sociálně kulturní i environmentální (Splavcová a kol., 2017). Ve všech těchto oblastech nám může významně pomoci pozorování živých zvířat, živé přírody, hraní si se zvířaty uprostřed živé přírody, která poskytuje nekonečné množství podnětů, prožitků, příběhů k hravému učení a poznávání.

Umožnit dětem hrát si v prostředí živé přírody a za přítomnosti živých zvířat je základním předpokladem splnění dílčích cílů definovaných v rámcově vzdělávacím programu pro předškolní výchovu v oblasti Dítě a jeho svět, kterými jsou zejména: Rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách, rozvoj schopnosti přizpůsobovat se

podmínkám vnějšího prostředí i jeho změnám a vytvoření povědomí o vlastní sounáležitosti se světem, se živou a neživou přírodou, lidmi, společnostmi, planetou Zemí (Splavcová a kol., 2017). Jsou to cíle, jež jsou základem ekologické a environmentální výchovy. Vychovávat a vést člověka k odpovědnosti za současný i příští stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnost k řešení problémů péče o přírodu a utvářet hodnotové orientace, které kladou důraz na nekonzumní a duchovní kvality lidského života (Máchal, 2000, s. 15). Dítě by se mělo orientovat v jednoduchých jevech a dějích, které ho obklopují, mělo by umět zvažovat rizika a přínosy a podle toho jednat. Dítě by se mělo učit odpovědnosti a nést důsledky za své chování ve vztahu k prostředí a podílet se na péči o životní prostředí (Havlíková, 2000, s. 98). Jan Krajhanzl (2012) upozorňuje na nutnost setkávat se a pobývat uprostřed živé přírody v předškolním věku. Setkání předškoláků s přírodou nemusí být „láskou na první pohled“. Podle některých autorů část dětí reaguje na přemíru neznámých podnětů v přírodě strachem a úzkostí (Kellert, 2002 s. 132 in Krajhanzl, 2012). Rozmanitá zahrada, která poskytuje vhodné prostředí pro živočichy, může být vhodnou přípravou pro pobyt v přírodě bez strachu a úzkosti. Od svých dospělých průvodců se dítě také mimoděk učí, zda jsou zabahněné boty, pád do vody, potřísnění ptačím trusem nebo píchnutí vosy zvládnutelné situace, nebo pohromy dramatických rozměrů. Podle Claytonové (Clayton, 2009 in Krajhanzl, 2012) si již v předškolním věku děti vytvářejí vazbu k určitým místům, včetně přírodních, ačkoliv si ještě neumějí vytvořit vztah k přírodě jako takové.

Pokud prostředí mateřské školy umožní dětem setkávání se s živou přírodou, při zachování pocitu bezpečí, stane se živá příroda pro dítě prostředím známým a příjemným, bude ji mít rádo a bude zvládat nároky života aktivně a s osobním uspokojením možná i s pomocí živého zvířete, které pozoruje, pečuje o něj a zvíře na jeho pozornost a péči pozitivně reaguje.

1.1.5 Ptáci v prostředí mateřské školy

Ptáci se běžně vyskytují okolo nás a ve správně upravené zahradě spokojeně žijí, hnízdí, létají na krmítko i umírají. Pokud to podmínky mateřské školy dovolí, lze chovat vhodný

druh i v interiéru nebo v zahradě mateřské školy. Jak uvádí Jančaříková (2014, s. 20), je nutné vést třídní chov svědomitě tak, aby zvířatům byla zajištěna dostatečná péče, vhodný a čistý prostor, vhodná potrava a *welfare*. Nedbale vedený chov je kontraproduktivní, protože hrozí riziko, že se děti časem ztotožní se zanedbáváním péče o zvíře a postupně přestanou být vůči zvířeti citlivé. Zvíře, chované ve třídě může dítě spontánně samo pozorovat a navazovat s ním kontakt. Musí samozřejmě vědět, že zvíře není hračka a nelze je jako hračku zapojovat do volné hry.

Pokud má být pedagog schopen vést děti k poznávání života ptáků, měl by mít dostatek informací o vzhledu, způsobu života i potřebách těch druhů ptáků, se kterými se děti mohou v prostředí mateřské školy setkat.

1.1.6 Ptáci, které lze běžně spatřit v zahradách a parcích

V této kapitole jsou vedeny druhy, které lze dobře rozpoznat a dobře pozorovat v zahradě mateřské školy, zejména během zimního přikrmování.

Kos černý

Obr. 1 Kos černý - samec a samice
Zdroj: ©Jan Ševčík, ©Jiří Bohdal

Je snad nejznámějším ptákem vůbec. Samec je celý černý se žlutým zobákem, samice je hnědá s nevýraznými tmavšími skvrnami na spodní straně těla. Původně lesní druh, dnes hnízdí běžně uprostřed lidských sídel. Rád navštěvuje krmítka a nepohrdne jablky pod krmítkem. Staví si miskovitá hnízda v korunách stromů nebo na pozednicích a jiných výklencích domů.

Vrabcem domácí

Obr. 2 Vrabcem domácí- samec a samice
Zdroj: ©Luboš Mráz, ©Jan Ševčík

Samec má šedé temeno hlavy, po stranách kaštanově hnědé, černou uzdu, a pod zobákem černou skvrnu, která se na hrudi rozšiřuje do náprsenky.

Samice nemají žádnou černou barvu na hlavě. Charakteristickým prostředím vrabce domácího jsou lidská sídla. Dokáže žít ve zcela zastavěné krajině, pokud jsou v ní zelené plochy pro sběr potravy. Původně stavěli vrabci kulovitá hnízda v korunách stromů, dnes hnízdí v dutinách a škvírách lidských staveb, využívá opuštěná hnízda jiříček a vlaštovek, dutiny stromů, ptačí budky i spodní část čapích hnízd. Hnízdí pospolitě v koloniích. Navenek vypadá hnízdo velmi neuspořádaně. Mláďata krmí hmyzem oba rodiče, postupně s věkem začne převažovat rostlinná složka potravy.

Vrabci jsou rozpustilí křiklouni, kteří se neustále o něčem dohadují a dělají rámus. Mají zálibu ve velkých skupinách a jsou neustále pospolu. Vrabci se k večeru slétají na oblíbený strom či keř, kde se hlasitě překřikují.

Vrabc polní

Obr. 3 Vrabc polní
Zdroj: © Jiří Bohdal

Má temeno hlavy celé hnědé a na světle šedé tváři mají černou skvrnu. Samec i samice jsou stejně zbarvení.

Sýkora koňadra

Obr. 4 Sýkora koňadra
Zdroj: © Jiří Bohdal

Je naše největší sýkora. Středem žlutého břicha se táhne podlouhlá černá skvrna, která se u samců rozšiřuje až k ocasu. Samice mají skvrnu užší a směrem k ocasu se ztrácí. Temeno hlavy a brada jsou černé, na lících je bílá skvrna trojúhelníkovitého tvaru.

Sýkora modřinka

Obr. 5 Sýkora modřinka
Zdroj: © Jiří Bohdal

Je velmi běžným obyvatelem zahrad a parků a je to naše jediná sýkora s blankytně modrým temenem hlavy, křídly a ocasem. U samců je modrá barva sytější, než u samic a mláďat. Břicho je žluté.

Obě sýkorky jsou stromoví akrobaté, kteří se při sběru potravy často zavěšují za nohy hlavou dolů.

Zvonek zelený

Obr. 6 Zvonek zelený
Zdroj: © Jiří Bohdal

Velikosti vrabce s velkou hlavou a silným kuželovitým zobákem, který slouží k louskání skořápek semen. Samice jsou méně nápadné, hnědavá a šedá barva převládá nad zelenou. Na podzim a v zimě zvonci létají v hejnech společně s dalšími semenožravými ptáky. Hnízdo je miskovité, ukryté ve větvích stromů a keřů.

Čížek lesní

Obr. 7 Čížek lesní
Zdroj: © Luboš Mráz

Je menší než vrabec, zelenavě zbarvený, štíhlý s malou hlavou a krátkým ocasem. Samci jsou nápadně černo-šedo-žlutí. V zimě tvoří veliká hejna o stovkách až tisících jedinců a v hejnech přilétají na krmítka s oblibou ještě zjara. Na stromech sbírají semena, zavěšují se na tenké větvičky i hlavou dolů a chovají se neklidně a hlučně.

Pěnkava obecná

Obr. 8 Pěnkava obecná – samec a samice
Zdroj: © Luboš Mráz, © Jiří Bohdal

Pták velikosti vrabce, samec má makově šedou hlavu, rezavohnědý hřbet, cihlově červené tváře a hrud'. Barvy jsou matnější v zimním šatě. Samice je méně nápadná, zcela chybí červená barva. Zvláště při vzletu jsou velmi nápadné dvě světlé skvrny na křídlech u obojího pohlaví. Pěnkavy rády sbírají semena na zemi, kde chodí i poskakují. Miskovité hnízdo staví jen samice ve všech typech stromového a keřového porostu.

Červenka obecná

Obr. 9 Červenka obecná
Zdroj: © Jiří Bohdal

Je o málo menší než vrabec. Má nápadně dlouhé nohy a velké černé oči. Samicím chybí rezavočervená náprsenka. Červenky se zdržují jednotlivě na stinných místech v křovinách i na zemi. Nejsou příliš plaché. Jsou převážně tažné, ale někteří jedinci u nás zůstávají po celou zimu. Ke hnízdění vyhledává hustý porost v lesích, parcích a zahradách. Hnízdo je miskovité, ukryté v hustém jehličnanu nízko nad zemí.

Hýl obecný

Obr. 10 Hýl obecný
Zdroj: © Jiří Bohdal

Je větší než vrabec, zavalitý. Samci mají výrazně červené hrdlo, hrud' a břicho. Obě pohlaví mají černou čepičku, která zasahuje přes oči a černý zobák. Samice nemá tak výrazné zbarvení. Ten je krátký, silný kuželovitý a slouží k louskání semen. Mimo hnízdní období létají v hejnech a rádi si na podzim pochutnávají na semenech javorů. Vyhledává smíšené lesy, parky a zahrady, pokud v nich je dostatek jehličnanů. Hnízdo staví miskovité, ukryté nevysoko nad zemí například při kmeni hustého smrčku.

Brhlík obecný

Obr. 11 Brhlík obecný
Zdroj: © Jiří Bohdal

Velikosti vrabce s charakteristickou siluetou – zavalité tělo, krátký krk a hlava s šídlovitým zobákem, který slouží k vybírání hmyzu ze štěrbin kůry stromů. Dokáže běhat po kmenech stromů i hlavou dolů, na horizontálních větvích i hřbetem dolů. Hnízdí v dutinách po strakapoudech a žlunách. Obsazuje i budky.

Stehlík obecný

Obr. 12 Stehlík obecný
Zdroj: © Jan Jindra

Velikosti vrabce, je jedním z našich nejpestřejších pěvců. Vsedě se neustále pootáčí, často přeletuje a při dosednutí se třepotá. Mladí ptáci nemají pestrou kresbu na hlavě. Stehlíci jsou částečně tažní, polovina naší populace u nás zimuje společně s ptáky ze severu. Miskovité hnízdo staví na koncích větví v korunách stromů. Ke hnízdění vyhledává otevřenou kulturní krajinu, okraje řídkých lesů, sady, zahrady a parky.

Strnad obecný

Obr. 13 Strnad obecný
Zdroj: © Luboš Mráz

Velikosti vrabce. Samec má kanárkově žlutou barvu na hlavě a na břicho. Na prsou jsou hnědavé a rezavé skvrny. Samice je méně nápadná, zbarvená více do hněda. V zimě se toulají u zdrojů potravy i ve výběžích drůbeže. Na krmítku se často neobjevuje. Strnadi obývají krajinu s remízky a křovinami. Hnízdo je miskovité a dobře ukryté v porostu na zemi nebo těsně nad ní.

Strakapoud velký

Obr. 14 Strakapoud velký – samec a samice
Zdroj: © Jiří Bohdal, © Jiří Bohdal

Velikosti kosa, od ostatních druhů strakapoudů se liší červenou barvou pod ocáskem. Samec má v týlu červený proužek, u samice proužek chybí. Po kůře stromů šplhají strakapoudi vždy zdola nahoru. Přelétávají z koruny jednoho stromu k úpatí druhého. Let je stejný, jako u ostatních strakapoudů vlnovitý. Dlabě si hnízdní dutiny ve kmenech stromů silným zobákem.

Dravci a sovy

Obě skupiny loví podobnou kořist a proto je pro obě skupiny typický zahnutý zobák, který slouží k trhání (porcování) kořisti. Spár se silnými prsty a s ostrými drápy, slouží k uchopení a usmrcení kořisti.

Dravci jsou aktivní ve dne, mají proto dokonalý zrak. Vidí barevně a velmi ostře na velkou vzdálenost. Naši nejběžnější dravci jsou poštolka obecná a káně lesní.

Poštolka obecná

Obr. 15 Poštolka obecná, samec a samice
Zdroj: © Jiří Bohdal, © Jiří Bohdal

Jeden z nejmenších sokolovitých dravců, trochu větší než holub. Za letu se dokáže dlouze třepotat na místě a číhat na myši běžající po zemi. Zrakem dokáže rozpoznat čerstvou moč v myších pěšinkách. Samec má šedou hlavu a na konci ocasních per jeden černý pruh. Samice má hlavu hnědou s tmavými skvrnami a ocasní pera mají několik černých pruhů, poslední je široký. Poštolky vyhledávají otevřenou krajinu, okraje remízků, lesů a skal. Stále častěji se objevují ve městech, kde hnízdí na výklencích a římsách budov.

Káně lesní

Obr. 16 Káně lesní
Zdroj: © Jiří Bohdal

Náš nejběžnější středně velký dravec. Zbarvení je velmi proměnlivé, nejčastější je tmavě hnědý hřbet a hlava, hrud' a břicho bělavé s hustým hnědým skvrněním. Létá pomalu, často dlouho krouží nad krajinou bez pohybu křídel. Sedává na zemi nebo na vyvýšených místech, kde odpočívá nebo vyhlíží kořist.

Sovy

Sovy dokážou létat potichu. Jejich letky a ocasní pera jsou opatřena jakýmsi chmýřím, které je dobře cítit hmatem, když pohladíme lícni stranu pera. Je jakoby sametové. Letky a ocasní pera denních ptáků při pohlázení šustí. Pera sov při pohlázení nešustí. Oči sov jsou uzpůsobeny k vidění za šera, ale obraz je černobílý. Sovy se velmi dobře orientují sluchem. Pomocí sluchu dokážou zaznamenat překážku před sebou. Vnímají odražený zvuk od předmětu. Sluchem také dokonale lokalizují kořist, která při pohybu šustí. Sovy mají veliké ušní otvory měsíčkovitého tvaru schované v peřích na okraji „závoje“. Závojem se nazývá peří okolo očí, které vytváří typický obličej sov. Tento závoj slouží jako ušní boltec, usměrňuje zvukové vlny do ušních otvorů. Nejběžnější sovy v naší přírodě jsou puštík obecný a kalous ušatý.

Pušťík obecný

Obr. 17 Pušťík obecný
Zdroj: © Jiří Bohdal

Středně velká zavalitá sova. Má velké černé oči, zbarvení je variabilní od rezavě hnědé až po šedavou s tmavým skvrněním. Pušťíci jsou věrni svému teritoriu po celý život. Hnízdí v dutinách stromů, v budkách, na půdách domů, v nepoužívaných komínech někdy i na zemi nebo ve starých hnízdech dravců. Přes den spí přitisknutý ke kůře stromu, se kterou díky zbarvení dobře splývá. V zimě se ukrývá v dutinách a budkách.

Kalous ušatý

Obr. 18 Kalous ušatý
Zdroj: Archiv Českého nadačního fondu pro vydru

Je o málo menší než pušťík, na hlavě má výrazná péřová ouška a oranžové oči. Kalousi mívají oblíbený odpočinkový strom, kde přes den spí. Před nebezpečím se maskují. Přitisknou peří k tělu, zavřou oči a zvrátí hlavu. Vypadají jako ulomená větev. K hnízdění využívají stará hnízda jiných ptáků, vzácně zahnízdí i na zemi nebo v dutině.

Po vyhníždění se potulují krajinou. V zimě se u nás objevují ptáci ze severu a severovýchodu.

Vlaštovka obecná

Obr. 19 Vlaštovka obecná
Zdroj: © Jiří Bohdal

Má srpovitá štíhlá křídla, vidličnatý ocas a červené hrdlo. Velmi často se zdržuje ve vzduchu, za letu také pije z vodní hladiny. Zimuje v tropické a jižní Africe. Odlétá v září až říjnu a vrací se koncem března a v dubnu. Hnízdo slepuje z kousků hlíny smíšené se slinami a přilepuje jej na stěny budov a chlévů. Hnízdo je miskovité, shora otevřené.

Jiříčka obecná

Obr. 20 Jiříčka obecná
Zdroj: © Jiří Bohdal

Má kratší ocas než vlaštovka a jen málo vykrojený. Celá spodní strana těla je celá bílá. Vrchní strana těla je černá až na bílý kostřec, který nápadně svítí za letu. Hnízdo staví

jiříčky podobně jako vlaštovky z bláta vytvořeného z hlíny a slin. Je přilepené až ke stropu, jen s malým vletovým otvorem.

Rehek domácí

Obr. 21 Rehek domácí – samec a samice
Zdroj: © Luboš Mráz, © Jan Ševčík

Lidově zvaný čermáček nebo kominíček je menší a štíhlejší než vrabec. Samec má černý obličej, hrdlo a černá barva přechází až na hrud'. Nápadný je rezavý ocásek. Samice je celá šedá s rezavým ocáskem. Rehek je převážně tažný, ale může se vyskytnout jedinec, který u nás zimuje. Hnízdí ve výklencích budov, na trámech, v polobudkách i dutinách stromů. Odlétá kolem poloviny října a přilétá v polovině března a v dubnu. V době hnízdění se živí hmyzem, od léta přibývá v potravě bobulí a měkkých plodů rostlin.

Rehek zahradní

Obr. 22 Rehek zahradní – samec a samice
Zdroj: © Jiří Bohdal, © Luboš Mráz

Má také rezavý ocas, ale s tmavými středními pery. Samec má oranžovou hrud', šedý vrch hlavy s bílým čelem a černou maskou, která zasahuje až na hrdlo. Samice je šedavá s oranžovým nádechem a s nápadně oranžovým ocasem. Rehek zahradní se v lidských sídlech nevyskytuje tak často, jako rehek domácí. Žije tam, kde je dostatek stromového porostu. Hnízdí v dutinách stromů, v budkách, ale i volně na trámu či výstupku zdi. Odlétá do Afriky jižně od Sahary od srpna do října. Na hnízdiště se vrací až v dubnu.

Špaček obecný

Obr. 23 Špaček obecný v novém šatě
Zdroj: © Luboš Mráz

Je o málo menší než kos. Jeho peří se kovově leskne a konce per jsou bělavé. Po přepelichání jsou tyto skvrny výrazné, ale s obrušováním konců per se skvrny postupně ztrácejí. Hnízdí v dutinách stromů, v budkách, ve větracích otvorech

a v poslední době i v zateplení domů. Vyvedená mláďata se houfují a nocují převážně v rákosinách a ve městech na stromech, odkud se ozývá typické štěbetání a pískání.

Střízlík obecný

Obr. 24 Střízlík obecný
Zdroj: © Jiří Bohdal

Je maličký nenápadný hnědý ptáček s téměř kulovitým tělem. Nápadně vztyčuje krátký ocásek. Hbitě prolézá mezi kořeny stromů, a tak si ho snadno spleteme s myší. Hnízdí ve všech typech lesů, ve starých parcích, hřbitovech a zarostlých zahradách. Samec staví několik kulovitých hnízd spletených z mechu a trávy s bočním vchodem. Z nabídky si samička vybere jedno a vystele je peřím. Naši střízlíci jsou převážně tažní, odlétají v září až říjnu a vrací se v březnu až dubnu.

Informace o ptácích byly čerpány z publikace Ptáci Jižních Čech (Kloubec, 2015).

2 Praktická část

V praktické části bakalářské je zpracováno téma „Ptáci v mateřské škole“. V první podkapitole je popsán návrh na úpravy zahrady mateřské školy v Mladošovicích tak, aby se zahrada stala přívětivým prostředím nejen pro děti, ale i pro některé druhy ptáků. V příloze č. 2 jsou na plánu zahrady mateřské školy v Mladošovicích zakresleny terénní úpravy, výsadba dřevin a umístění dalších prvků, jejichž význam a účel je dále popsán. Druhá podkapitola nabízí konkrétní činnosti a aktivity, které lze s dětmi provozovat v průběhu celého školního roku a které dětem přiblíží zajímavý svět ptáků zejména jejich chování a způsob smyslového vnímání okolí. Zaměřuje se na ty druhy ptáků, které se v zahradách běžně vyskytují, jsou snadno rozpoznatelní, a přesto nejsou mezi veřejností příliš známy.

Cílem je probudit v dětech zájem o živou přírodu, motivovat děti k bližšímu poznání některých běžných druhů ptáků, seznámit je s jejich vzhledem a chováním, rozvíjet empatii, soucit a sociální citění. Poskytnout možnosti pro pozorování chování a poznávání potřeb ptáků, umožnit dětem prožít radost z objevování nového, radost z objevování vlastních dovedností a schopností, které jsou druhým prospěšné. V neposlední řadě je cílem umožnit dítěti hrát si v kontaktu s živými tvory, objevovat při tom sebe samo. Ptáci v interiéru nebo v zahradě mateřské školy mohou pomoci při řešení mnoha sociálních problémů, které ve školce musí pedagog a děti řešit. Pohled na živé zvíře překonává bariéry pro zahájení rozhovoru. Je třeba však zvážit možnosti a podmínky mateřské školy, aby se chov ptáků v interiéru nestal více přítěží než výhodou. Proto se ve své práci zaměřím na přítomnost ptáků v zahradě mateřské školy.

2.1 Úpravy zahrady v mateřské škole v Mladošovicích

2.1.1 Živá zahrada pro ptáky i pro děti

Mnoho druhů ptáků se přizpůsobilo životu v lidských sídlech a aglomeracích. Žijí v zahradách, parcích, ale některé druhy i ve zcela zastavěných částech měst bez kousku zeleně. Pokud však chceme nalákat co nejpestřejší přehlídku ptačích druhů na zahradu,

musíme ji k tomu uzpůsobit. V zahradě bychom měli ptákům poskytnout přirozené úkryty před predátory a povětrnostními podmínkami vysazením vhodných stromů a keřů, zajistit přirozenou přítomnost potravy, tedy hmyzu, bobulí, jader a dalších semen. Většina druhů ptáků krmí svá mláďata hmyzem, i když se v dospělosti živí převážně zrním a bobulemi. Tedy v době, kdy se v přírodě vyskytuje mnoho hmyzu v nejrůznějších vývojových stádiích, nám ptáci pomohou udržet množství hmyzu a jeho larev na únosné úrovni. Stromy a husté keře ptáci vyhledávají k hnízdění. Ptákům hnízdícím v dutinách nabídneme vhodně umístěné budky a polobudky. Při výběru dřevin a bylin k výsadbě v zahradě mateřské školy musíme přihlídnout zejména k potřebám dětí. Proto nevysazujeme rostliny jedovaté, alergenní a rostliny, které vyžadují příliš mnoho péče či jsou choulostivé na pošlapání a trhání. Volíme takové rostliny a dřeviny, které dovolují dětem alespoň do určité míry přirozené zkoumání a pátrání. Počítejme s tím, že děti při hrách občas něco ulomí a pošlapou, něco chtějí blíže prozkoumat a na něco také vylézt, zavěsit se, pohoupat apod.

2.1.2 Návrh výsadby a dalších úprav zahrady ve školce v Mladošovicích

Mateřská škola v Mladošovicích je detašovaným pracovištěm Základní a mateřské školy Jílovice. Je to malá školka s jednou smíšenou třídou, pracují tu dvě učitelky a hospodářka.

Zahrada v mateřské škole v Mladošovicích má rozlohu 2 250 m². Budova mateřské školy stojí uprostřed pozemku a dělí zahradu na dvě části, východní a západní. Celý pozemek je v jedné rovině a donedávna byla zahrada téměř bez stromů. Celkově působí zahrada velmi jednotvárně a hole (Obr. 25). Je tu jen několik původních stromů a keřů. Na podzim byla provedena výsadba čtyř stromů (2x javor klen *Acer pseudoplatanus*, 1x javor mléč *Acer platanoides* a 1x vrba bílá smuteční *Salix alba tristis*).

Východní zahrada

Obr. 25 Východní zahrada – pohled k severu
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Tato část zahrady je podmáčená a často s mokřinami. Děti si na ní hrají pouze v letních měsících. Jsou zde umístěny dvě houpačky, kolotoč a pískoviště. Na východní část zahrady vedou okna ze třídy a z ložnice. Z ložnice vedou dveře na terasu a přímo na zahradu. Z východní strany přiléhá plot sousedů, kteří si stěžují na hluk dětí a vymohli si na obci výstavbu protihlukové stěny, která bude stát podél poloviny délky východního plotu. Dál bude pokračovat plot, za kterým běhá velký pes a pokud je venku, děti se ho bojí. Na východní části zahrady roste v severovýchodním koutě hrušeň *Pyrus*, v jihovýchodním koutě je náletový topol bílý *Populus alba* a pláň slivoně *Prunus*. Nově vysazené jsou dva javory a vrba bílá smuteční. Tyto druhy stromů dobře táhnou vláhu a mohou pomoci k částečnému vysušení podmáčené východní zahrady. To je důvod, proč je tato část zahrady většinou využívána jen v období sucha a v letních dnech. Stromy jsou umístěny tak, aby stínily některé hrací prvky a pískoviště uprostřed zahrady.

Jihovýchodní kout zahrady, kde je za plotem uštěkaný pes, byl zvolen, jako klidová přírodní zóna pro hmyz a ptáky. Pod topol a planou slivoň je plánováno podsadit jeřáb obecný *Sorbus aucuparia* a javor babyku *Acer negundo*. V tomto koutě jsou k výsadbě zvoleny keře s bobulemi, sloužící jako potrava ptákům. Je zde navržena plocha s omezeným sekáním trávy pro vypěstování rozkvetlé louky, která plynule navazuje na kamennou zídku, broukoviště, domek pro včely samotářky a jiný hmyz (obr. č. 31, 32, 33, 35, 36). Tyto prvky poskytují útočiště různým druhům hmyzu, který ptákům slouží jako potrava. Je zde počítáno i s malým prohloubením terénu, který bude sloužit

jako napajedlo a koupadlo pro ptáky a zároveň by prohlubeň mohla pomoci s odvodem přebytečné vody v této části zahrady.

Na protější severní straně východní části zahrady je navržen výběh pro slepice. Do výběhu jsou umístěny keře a stromy, které slepicím poskytnou částečně potravu a úkryt. V zimním období bude sloužit jako úkryt smrk ztepilý *Picea abies*. Na výběh pro slepice navazuje kout s kompostem. Vzhledem k rozloze zahrady a množství plánovaných stromů, je počítáno s dostatečným prostorem na rozšíření kompostu. Ten bude zdrojem potravy pro slepice, které mohou děti sami krmit tím, co v kompostu najdou. Zároveň bude kompost poskytovat zahradě zeminu pro ni nejvhodnějšího složení. U kompostu může být místo na maliny a beztrnné ostružiny. Záhonky jsou navrženy jen malé, vzhledem k malému počtu zaměstnanců, nelze počítat s tím, že by personál zvládal obhospodařovat větší plochy. Záhonky budou sloužit dětem k jejich činnostem. Jeden malý vyvýšený záhon s bylinkami, je umístěn u terasy. Druhý je navržen k protihlukové stěně poblíž kompostu. Je to záhon pro popínavé fazole, hrách a další byliny. Protihlukovou stěnu bude možné využít jako plochu na kreslení i k umístění jednoduchého kuchyňského koutku (Obr. č. 26) a dílny.

Obr. 26 Kuchyňka z palet v zahradě Centra ekologické výchovy Cassiopeia.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Podél protihlukové stěny je plánován záhon s meruzalkami *Ribes* a pro narušení celistvosti stěny je doporučena výsadba přísavníku trojcípého *Parthenocissus tricuspidata*. Dále podél plotu pokračuje živý plot z temnoplodce černoplodého *Aronia*

melanocarpa. Keře tohoto druhu (neroubované ve formě keřů) jsou velmi nenáročné, měly by prosperovat i ve výběhu slepic. Aronie dobře snáší stříhání a prořezávání a také se velmi snadno množí hřížením. V návrhu výsadby se proto s aroniemi nešetřilo. Jejich plody jsou oblíbenou potravou pro ptáky a jsou zdravou potravinou i pro lidi. Keře aronie poslouží jako živý plot i podél jižní stěny v průchodu mezi západní a východní zahradou. Je zde navržen také ořešák královský, jehož plody jsou vítaným zdrojem potravy pro ptáky, potravy do krmítek i zdrojem zábavy. Za plotem z této strany je pouze malá obecní silnice a louky. Tak nehrozí obavy z nepříjemných dohadů o odstínění, přesahu větví a spadu listů se sousedy. Budova školky má z této strany okna jen do ložnice a tak by strom příjemně stínil proti prudkému slunci, které sem právě v době, kdy jdou děti spát, nejvíce svítí. Okna se dnes zatahují žaluziemi. Jižní strana sousedí s poli a loukami a je zde ponecháno místo pro výhled do krajiny a pro dostatek slunce.

Západní zahrada

Obr. 27 Západní zahrada – pohled k jihozápadu
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

V západní části zahrady rostou tři vzrostlé borovice kleče *Pinus mugo*, kterým byly odstraněny spodní větve, aby na ně děti nemohly lézt. U plotu z jižní strany jsou tři vzrostlé lísky *Corylus avellana* a u severní strany je starší hrušeň a třešeň. Je zde nově vysazen javor klen *Acer pseudoplatanus*.

Jsou zde umístěny tři herní prvky – houpačky, klouzačka a provazová prolézačka.

Z této části zahrady je vchod do budovy školky a podél budovy tudy přicházejí a odcházejí rodiče s dětmi. Proto jsou v této části zahrady navrženy k výsadbě keře okrasné, kvetoucí na jaře i v létě. Jsou to Kultivary tavolníků *Spirea van Houtteii* (kvete

na jaře), *Spirea x bumalda* a *Spirea billardii* (kvetou v létě), šeřík *Syringa vulgare* a třezalka křovitá *Hipericum hidkote* kvetoucí od jara do podzimu. V severozápadním koutě jsou v návrhu umístěny dvě borovice lesní *Pinus sylvestris*, smrk obecný *Picea abies* a javor babyka *Acer negundo*. Tyto stromy časem nahradí starou hrušeň a třešeň. Kout pak bude vytvářet lesní zátiší se šiškami a jehličím a bude dobrým místem pro vyrábění z přírodnin. Do této části zahrady jsou směřovány živé aktivity dětí, u kterých se předpokládá větší hlučnost. Na východní zahradě je brán ohled na výše zmíněné sousedy, kterým hluk vadí. Je zde umístěn umělý svah pro zimní i letní dovádění dětí (Obr. č. 28). Svah je pozvolný a lze ho sekat motorovou sekačkou, což je podmínka obce.

Obr. 28 Svah – terénní úprava v mateřské škole Fr. Ondříčka v Českých Budějovicích
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

2.1.3 Prvky v zahradě, které zvýší přítomnost ptáků

Dřeviny vhodné do zahrady mateřské školy

Stromy a keře poskytují ptákům úkryty, místa pro hnízdění a při správné volbě mohou být zdrojem potravy. V zahradě by neměl chybět jehličnatý strom nebo stálezelený keř, který tvoří přirozený úkryt ptákům v zimních měsících. Některé druhy vyhledávají jehličnaté mlází i ke hnízdění. Stromy rychle rostoucí – pionýrské vytvoří relativně rychle, žádoucí stín pro růst dalších dřevin, a zároveň již za pár let vytvářejí semena, která jsou potravou pro ptáky. Rychle rostoucí stromy jsou většinou krátkověké, proto s nimi společně vysazujeme vhodné druhy pomaleji rostoucích dlouhověkých stromů.

Pokud chceme mít v zahradě i stromy ovocné, měly by tyto být vysazovány odděleně v jiné části zahrady. Lesní stromy by ovocným odebíraly z půdy vláhu a živiny. Výčet vhodných druhů dřevin z hlediska potřeb mateřské školy a potřeb ptáků je uveden v příloze č. 1.

Krmítka pro zimní přikrmování ptáků

Krmítko by mělo být chráněné proti povětrnostním podmínkám dostatečně širokou stříškou, nízko nad krmnou plochou tak, aby krmení nezvlhlo. Ptáci potřebují mít přehled o okolí, aby mohli včas odlétnout před predátory, proto nemají rádi krmítka se zakrytou stěnou. V blízkosti krmítka by měl být hustý keř, či jehličnatý strom, ve kterém se ptáci mohou okamžitě ukrýt, ale predátor na ně pro husté mlází nemůže zaútočit. Krmítko umístíme ideálně tak, aby na něj děti viděly z okna třídy.

Budky a polobudky

Návodů na stavbu budek a polobudek lze nalézt nepřeberné množství. Je však několik důležitých zásad, které nejsou vždy dodržovány:

1. Budky musí být stavěny buď z nehoblovaných prken, nebo musí mít na vnitřní straně ode dna ke vchodovému otvoru zdrsňný povrch či vytvořené zářezy, aby se mláďata dostala ven, až přijde jejich čas. Po hladké stěně se mláďata z úzké budky nedokážou dostat.
2. Vletový otvor budek pro malé ptáky je dobré opatřit plechem, aby jej nezvětšili datlovití ptáci a původní obyvatelé nevyhnali.

Obr. 29 Příkladů budek pro různé druhy ptáků s oplechovaným vletovým otvorem v zahradě Centra ekologické výchovy Cassiopeia.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

3. Budky a zejména polobudky umístíme tak, aby vletový otvor nebyl z okolí vidět. Zejména straky jakmile jednou spatří vletnout do budky ptáka s krmením v zobáku, vyplní celé hnízdo, pokud se do něj dokážou dostat.
4. Místo pro polobudky hledáme u zdí pod přístřešky domů, kůlen či altánů, aby do nich nezatékala voda ani při větrném deštivém počasí. Polobudky vyhledávají rehci, kosi i vrabci. Pro vrabce můžeme pod střechu domu umístit několik budek vedle sebe. Rádi hnízdí pohromadě.
5. Budky pro sýkorky nedáváme příliš vysoko. Výšku volíme co nejnižší, ale zároveň tak, aby se k budce nedostaly kočky a budka byla ukrytá mezi větvemi stromů. Ideální je budka na stromě, která má v podrostu trnité keře, které zabrání přístupu predátorům. Špačci mají naopak rádi budku co nejvýše na stromě.

Napajedla a koupadla pro ptáky

Napajedla a koupadla pro ptáky musí být mělká nebo musí mít povlnový a ne hladký okraj, aby ptáci do napajedla nesklouzávali. Na obrázku č. 30 je napajedlo, které slouží ptákům i dětem k zábavě. Voda je do napajedla zavedena hadicí a opatřena kohoutem. Tak lze napajedlo napouštět dlouho téměř po kapkách a děti si s vodou mohou po celou dobu napouštění hrát.

Obr. 30 Napajedlo pro ptáky i pro zábavu dětí v Mateřské škole Fr. Ondříčka České Budějovice
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Broukoviště

Broukovištěm může být jakákoliv hromada dřeva, kamení, sena či slámy. Taková hromada však nepůsobí esteticky a proto lze vytvořit broukoviště, jako sošnou kompozici. Máme-li v zahradě starý strom, není nutné ho pokácet celý. Jeho kmen může posloužit jako základ broukoviště (Obr. č. 31). Okolo umístíme další větve, kameny a třeba i misky s bylinkami. Larvy brouků se ve starém dřevě vyvíjejí i několik let. Při odstranění celého stromu tak zahradu připravíme o několik generací brouků.

Obr. 31 Broukoviště s domkem pro čmeláky v popředí v zahradě Centra ekologické výchovy Cassiopeia.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Domky pro včely samotářky

Na světě žije mnoho druhů včel. Jen několik málo druhů žije v organizovaném společenství jako včela medonosná. Většina žije zcela samotářsky. Tyto včelky jsou také významnými opylovači rostlin. Všechny včely se živí výhradně pyllem a nektarem. Jejich úkolem v krátkém životě je naklást co nejvíce vajíček. Každému vajíčku včelka vytvoří hnízdo v plodové komůrce, nasbírá pyl, který slepí medem. Z těsta vytvoří kuličku tak velkou, aby vydržela po celý vývoj larvy. Kuličku umístí do komůrky a naklade na ni vajíčko. Dutinku pak uzavře. Vylíhnutá larva se živí medovým těstem, a když zásoby potravy dojdou, zakuklí se. Když se z kukly vylíhne mladá včelka, komůrku opustí, což poznáme podle malého otvoru v uzávěru plodové komůrky (Žďárek, 1997, s. 45).

Obr. 32 Domky pro hmyz a včely samotářky se zelenou střechou a z květináčů v Mateřské škole Fr. Ondříčka v českých Budějovicích.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

Obr. 33 Domek pro včely samotářky a detail vchodů do komůrek.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

Různé druhy včel preferují různé typy plodových komůrek. Podle toho se hezky česky nazývají skupiny těchto včel. Máme včelky čalounice, které k vytvoření komůrky sešívají listy stromů a keřů, včelky zemnice a pískorypky si vytvářejí komůrky v zemi a písku, hrnčířky tvoří malé „hrnečky“ z bláta a zednice využívají skulinky ve zdi nebo si je do staré omítky vykousou. Na obrázcích č. 32 a 33 jsou příklady domků pro včely. Uzavřené komůrky znamenají, že je komůrka obsazená. Malý otvor v uzávěru znamená, že se ven prokousala nová včelka.

Obr. 34 Komůrky včel hrnčířek.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

Včelky drvodělky využívají chodbičky po červotočích ve starém dřevě (Žďárek, 1997). Většina včelek samotárek s oblibou využívá dutinky o průměru 5 – 8 mm o délce cca 10 cm. Ideální jsou dutá stébla slámy, rákosu či jiných bylin. Dutinky lze vytvořit navrtáním dřevěných špalků, ytongu nebo nabídnout včelkám staré děravé cihly. To vše umístíme do dřevěného rámu s přístřeškem. Domek by měl být z jedné strany chráněn zdí a strana s otvory pro včelky by měla být osluněná. Dutinky musí mít sklon směrem ven, aby do nich nezatékala voda. Domek může sloužit i pro jiný hmyz, pokud kromě dutinek opatříme domek kusy kůry, sena, vlny a celý domek může stát na zídce vytvořené z kamenů.

Obr. 35 Výroba domku pro včely samotářky k zavěšení na zeď
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

Obr. 36 Hmyzí domek s broukovištěm a kamennou zídou.
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

Kompost

Kompost poskytuje prostředí pro hmyz a jiné drobné živočichy. Hmyz vyhledávají ptáci. Kompost usnadní úklid spadaného listí a posekané trávy. Z tohoto „odpadu“ se v kompostu vytvoří humus, který obsahuje přesně ty látky, které potřebují rostliny v naší zahradě. Nikdo jiný je lépe nenamíchá. Pro děti je navíc kompost zdrojem úžasných objevů života v zemi.

Rozkvetlá louka

Máme-li v zahradě trochu místa, zkusme ponechat v koutě část, kterou nebudeme pravidelně sekat. Ideální je sekání kosou jednou nebo dvakrát do roka. První roky se louka ideálu rozkvetlé louky nepodobá. Zpočátku vítězí vysoké širokolisté byliny, které však připraví půdu pro ty, které si přejeme na rozkvetlé louce mít. Na vycházkách s dětmi můžeme sbírat semena nejrůznějších bylin a do naší louky je rozsévat, nebo je možné semena přímo zakoupit. Zahradnictví Planta naturalis v Markvarticích u Sobotky bylo jedním z prvních, které od roku 1993 nabízelo směsi semen pro květnatou louku namíchanou podle přání zákazníka i s návodem na její založení a údržbu. S rozkvetlou

loukou mohou přilétnout motýli, včelky, brouci a jiný drobný hmyz. Za hmyzem přilétnou ptáci. Z rozkvetlé louky si děti mohou trhat květy a vymýšlet, co jimi ozdobí, případně co z nich „uvaří“ apod. Rozkvetlá louka fantazii a pohodě meze neklade. Vděčné jsou v louce jarní cibuloviny a hlíznaté květiny sněženka podsněžník, orsej jarní, violka vonná malokvěté narcisy a další. Orsej jarní společně s talovínem žlutým se lépe namnoží pod keři, kde je tráva nevytlačí. Také krtince zahradu obohatí a lze je s úspěchem osázet třeba mateřídouškou, která tu vydrží, dokud ji tráva nevytlačí. Pamatujme, že pro každou zahradu, která má kypět životem je důležitá trocha „přírodního nepořádku“. Část zahrady zarostlá trávou i kopřivami s hromadou klacků slouží k úkrytům mnoha malých živočichů.

Kur domácí v zahradě MŠ

Pro obohacení života a pro zvýšení nabídky podnětů ke zkoumání, pátrání a objevování lze jen doporučit několik obyčejných slepic. Kur domácí se dříve ve školních zahradách běžně choval (Řehák, 1967 in Jančaříková, 2014). I dnes je tento druh v některých mateřských školách v zahraničí chován (Jančaříková, 2014). Slepice jsou velmi nenáročné na výběr potravy, mohou žít v oploceném výběhu a sezobnou ochotně vše, co jim děti na zahradě najdou. Kompost se tím stává velikým zdrojem potravy, kterou mohou děti slepicím házet. Nepohrdnou ani listy smetánky lékařské a některými kuchyňskými zbytky. Slepici lze navíc báječně ochočit a děti na vlastní oči vidí, kdo nám dává vejce. V mateřské škole je sice podávání vajec z vlastního chovu nemožné, ale přesto je sbírání vajec pro děti velkou zkušeností a příprava na Velikonoce se zdobením vajec tak dostávají další rozměr.

Slepice na zahradě mohou pomáhat při řešení problémů i psychického rázu, jak bylo popsáno v teoretické části. Nasbíraná peříčka můžeme využít na mnohé aktivity popsané v dalších kapitolách.

- Vyjádření KHS MUDr. Marie Noskové ředitelky odboru hygieny a mladistvých na otázku chovu slepic v zahradě MŠ: *„Platné hygienické předpisy nepředpokládají, že by v zahradě MŠ byl umístěn chov slepic, ani v praxi jsem se s tímto nikdy nesečkala. Vejce dodávaná do společného stravování, i když jsou*

dále tepelně upravovaná, musí pocházet z veterinárně ověřeného chovu. V případě zájmu MŠ o chov slepic bych v současné době (výskyt ptačí chřipky) doporučila konzultaci s veterinární správou. Za běžné situace nevidím žádné zdravotní riziko v přímém kontaktu zdravého dítěte se zdravým zvířetem. Vyjadřuji svůj osobní názor. Žádné hygienické předpisy pro školská zařízení podmínky chovu neupravují.“

(Emailová korespondence s MUDr. Marií Noskovou [online], 13. 3. 2017, Marie.Noskova@khscb.cz).

- Vyjádření MVDr. Hořavy z Krajské veterinární zprávy V Českých Budějovicích k chovu slepic v zahradě mateřské školy: *„Chov slepic v malém počtu na dvoře mateřské školy. Zvířata musí mít odpovídající podmínky z hlediska welfare. Pokud by byl takový chov v režimu prodeje ze dvora, chov jako takový by se nemusel registrovat. Vejce by byla určena pouze ke spotřebě v domácnosti chovatele, tzn. v tomto případě zaměstnanců školky. Pokud by vejce dostávali rodiče dětí, bylo by to sice v souladu s veterinárními předpisy, ale z hlediska hygienických předpisů pro provoz mateřské školy to nelze. Aby se vejce ve školce mohla zpracovávat, musela by být splněna pravidla platná pro vyšší míru rizika. Tato pravidla jsou pro mateřské školy v podstatě nereálná. Nezbyvá tedy, než vajíčka z chovu slepic v zahradě mateřské školy používat pouze k výzdobě například na Velikonoce k malování kraslic a ke zpracování v kuchyni si je mohou brát pouze zaměstnanci mateřské školy. Přesto je chov slepic pro děti výbornou možností, jak poznat, kde se některé potraviny získávají.“*

(Emailová korespondence s MVDr. Petrem Hořavou [online], 15. 3. 2017, p.horava.kvsc@svscr.cz).

2.2 Řízené aktivity spojené s pozorováním ptáků v zahradě MŠ

Aktivity jsou seřazeny tak, aby odpovídaly časovému rytmu školky. Začínají podzimem, kdy se ve školce zahajuje nový školní rok, a pokračují přes zimu do jara. Po té následují činnosti, které se vztahují k jednotlivým druhům ptáků, zejména těch, kteří vystupují v knize Ondřeje Sekory Uprchlík na ptačím stromě (Sekora, 1960). Knihu považuji

za klíčovou, chceme-li dětem v mateřské škole přiblížit svět drobných ptáků. Děti se prostřednictvím této knihy seznámí s ptáky běžně se vyskytujícími v zahradách a parcích, ale většina veřejnosti je příliš nezná.

Drobné ptáky je možno dobře pozorovat zejména v zimě na krmítku. Propojení příběhů z knihy se skutečným světem je důležité. Ondřej Sekora se velmi citlivě a skvěle pohybuje na hranici pohádkovosti a pravdivosti. Vlastnosti ptáků jsou v knize sice polidštěné, ale projevy chování jednotlivých ptačích druhů odpovídají skutečnosti. Stejně tak jsou podle skutečnosti vyobrazeni ptáci, i když poznáme, že papoušek Kubík se mračí, brhlík se zlobí apod. Z ilustrací v knize lze ptáky poznat a pojmenovat druhy. Všechny příběhy, které ptáci zažívají, jsou srozumitelné pro děti v předškolním věku a mnohdy si je děti spojí s vlastními zážitky. Příběhy z ptačího stromu lze využít k rozvinutí mnohých aktivit ze všech oblastí rámcového vzdělávacího programu pro předškolní výchovu. Nemusíme spěchat se čtením knížky a k jednotlivým kapitolám se lze vracet podle situace ve školce. Děti jsou pomocí dobrodružných a napínavých příběhů vtaženy do ptačího světa a tím se v nich probouzí zájem o poznávání nových ptačích kamarádů.

Při vstupu do školky se děti setkávají s mnoha novostmi. Většina aktivit v září a možná déle je zaměřena na poznávání se navzájem, seznamování se zásadami a pravidly ve školce. V tomto období se přímo nabízí přečíst dětem první kapitoly knihy Uprchlík na ptačím stromě (Sekora, 1960). V první kapitole se pod ptačím stromem, kde žije mnoho ptačích druhů s různými vlastnostmi a povahami, objeví úplně nový ptáček Modroušek. Uletěl z klece chovateli cizokrajného ptactva. Nedokáže žít ve volné přírodě a je zcela zesláblý a hladový. Někteří ho chtějí vyhnat, jiní mu chtějí pomoci, ale neví jak. Příběh děti osloví a vtáhne do života ptačích kamarádů na ptačím stromě. Nechme děti pracovat s příběhem v lehkém napětí, jak to s Modrouškem dopadne, jak by si přály, aby to dopadlo, co by pro to udělaly, aby to dopadlo dobře.

Zaměřím se však na téma, které se týká této práce tedy na poznávání ptačího světa. V následujících kapitolách jsou uvedeny příklady aktivit k tématu ptáci a v příloze č. 3 jsou uvedeny čtyři příklady pracovních listů.

2.2.1 Podzim a zima

Ptačí koutek ve třídě

Cíle:

Rozvoj estetického cítění, rozvoj schopnosti společně pracovat, rozvoj jemné motoriky ruky.

Ve třídě si vytvoříme s dětmi ptačí koutek. Umístíme tu barevné obrázky z knihy, můžeme s dětmi vyrobit ptačí strom (suchá rozvětvená větev upevněná do stojanu, listy ze zelených natrhaných papírů apod.). Na strom pak děti zavěšují zalaminované fotografie ptáků (Obr. č. 37). Děti mají možnost, kdykoliv během dne porovnávat fotografie s nakreslenými ptáky z knihy Ondřeje Sekory (Obr. č. 33). Postupně začnou znát ptačí příběhy a mají radost, když ptačího kamaráda, jehož příběh slyšely, poznají na obrázku.

Jednotlivé druhy ptáků přiblížíme dětem nejen obrázkem, ale při umístění na strom zmíníme příběh z knížky a vlastnost ptáka. Vždyť kamarády si nevybíráme podle vzhledu, ale podle toho, jak se chovají. Tak děti na strom pověsí rozpustilé a ukřižené vrabce, akrobatky sýkorky, které dokážou viset zavěšené za větvičku hlavou dolů, zvonivého zvonka, něžnou červenku, která se Modrouška zastala, rázného brhlíka, který se stará o pořádek na stromě a další.

Obr. 37 Barevné ilustrace z knihy s popisem druhů ptáků.
Zdroj: Uprchlík na ptačím stromě (Sekora, 1960), vlastní úprava

Letečtí akrobaté

Cíle:

Podpora tělesné zdatnosti, procvičování hrubé motoriky, prostorové orientace, sluchové percepce.

Motivace – kapitola O leteckém závodě napříč klecí (Sekora, 1960 s. 20).

Na zahradě: Překážková dráha. Dokážou ji děti proletět jako ptáčci?

Ve třídě: Děti „létají“ v kruhu drží se za ruce a reagují na povely učitelky: letíme rychle (opatrný běh, aby se ptáčci nesrazili), letíme pomalu (krok) doprava, doleva, dopředu, dozadu. Po závěru děti v kruhu „létají“ samy a pedagog rychlost určuje rytmem tleskání.

Poznávání ptačího peří.

Cíle:

Seznámení s peřím krycím a prachovým, procvičování délky a hloubky dechu a artikulačních svalů.

Pomůcky:

peřina a peří krycí a prachové

Motivace otázkami:

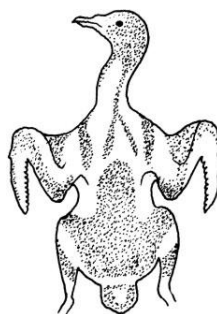
Proč mají ptáci peří? Aby jim nebylo zima, ale jak to dělají v létě, když je horko?

„Ptáci mají peří, které je hřeje. To je peří prachové. Je lehoučké a teplé. Jak prachové peří hřeje, zná ten, kdo spí doma pod peřinou.“ Peřina ve školce může být vzdělávací pomůckou. Děti se do ní balí a zkoušejí, jak hřeje.

Každý dostane prachové peříčko a foukáním se ho pokusí udržet ve vzduchu. Necháme děti s peřím si vyhrát. Dáme jim pro srovnání také peříčko krycí.

„Krycí peří chrání peří prachové, je na povrchu hladké a voda z něj stéká. Dělá stříšku nad prachovým peřím, aby zůstalo suché. Mokrý peří nehřeje stejně, jako nás nehřeje mokrý svetr nebo tričko. Do deště si musíme vzít pláštěnku.“ To je naše krycí peří.

A jak to dělají ptáci, když jim je horko? My, lidé se potíme. Ptáci se potit neumí, ale umí větrat peří. Na těle většiny ptáků jsou místa, kde neroste krycí peří. Těmto místům se říká „nažiny“.

Obr. 38 Kresba s vyznačením nažin (bílá místa) a pernic (tmavá místa)
Zdroj: Leporelo.info [online]. [cit. 2017-03-25]. Dostupné z: <https://leporelo.info/nazina>

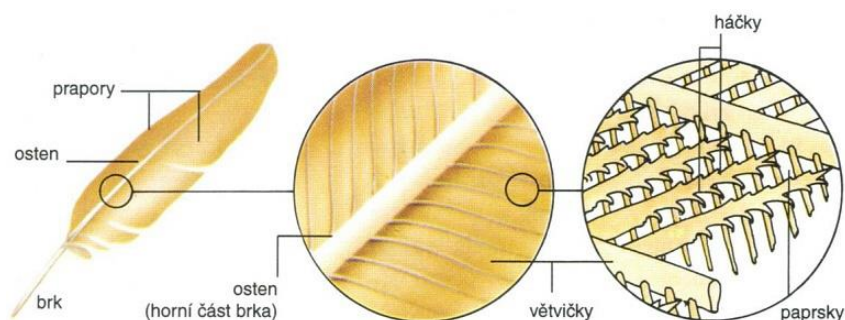
Na nažinách roste jen peří prachové. Když je ptákovi horko, vztyčí peří krycí, tím odhalí nažiny, které pustí přebytečné teplo od těla. Pohledem vidíme, jak se pták načechrá a krátce protřepe peří. Jako my lidé, když rozepneme oblečení a zamáváme s rozepnutou částí oděvu. Zkusme si to s dětmi na zahradě, kde vyvětráme bundy a kabáty.

Pera obrysová

Určují tvar těla ptáků a slouží k létání. Ocas pomáhá udržet směr letu, ale také směr letu měnit.

Seznámení se stavbou obrysového pera - brku

Motivace: Každému dítěti dáme do ruky obrysové pero a ukážeme si, jak lze na praporu oddělit větvíčky od sebe. Cítíme při oddělování odpor. Větve jsou spojené háčky. Na větvích jsou také paprsky. Slouží k tomu, aby se pták vznesl a udržel ve vzduchu. Při mávnutí křídel směrem dolů, se paprsky přiklopí k sousední větvi a pero je téměř neprodyšné. Tak se pták „opře“ o vzduch. Při pohybu křídel směrem nahoru, se paprsky odklopí a pustí vzduch skrze pero. V té chvíli je odpor vzduchu minimální a ptáka netlačí k zemi. Máme-li ve školce mikroskop, nechme děti stavbu pera pod mikroskopem prohlédnout.

Obr. 39 Stavba ptačího pera
 Zdroj: Eluc [online]. [cit. 2017-03-25]. Dostupné z: <https://eluc.kr-olomoucky.cz/verejne/lekce/140>

Máme-li velké pero například z letky labutě, páva nebo husy, mohou děti při mávání tímto perem cítit větší odpor vzduchu při pohybu směrem dolů než při pohybu směrem nahoru. Pokud nic neucítí, alespoň si máváním s peřím uvolňují ramenní kloub, jako přípravu pro psaní.

Důležité poznání: Ptáky nemůžeme hladit po zádech jako savce. Na zádech mají složená křídla a peří na nich musí být stále čisté a učesané. Jakmile se peří zašpiní a pocuchá, pták je hned zobáčkem učeše. Děti své pero mohou prsty přejít a roztrhaný praporek zase opravit, jako ptáci zobáčkem. To jde právě díky háčkům, které drží větve u sebe.

Opět platí zásada, nechme děti si s pery pohrát.

Podle situace zařazujeme aktivity pro poznávání jednotlivých druhů ptáků uvedené ve zvláštní kapitole. Můžeme vyrábět ptáčky z těsta či samotvrdnoucí hmoty apod.

Obr. 40 Výrobky předškolních dětí ze slaného těsta
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

V příbězích z „ptačího stromu“ najdeme motivace k rozvinutí mnoha prosociálních her, které bychom neměli v průběhu podzimu opomíjet.

Například kapitola Závod hnízd o Modrouška (Sekora, 1960, s. 30) motivuje k vytváření nebo kreslení pelíšků, pokojíčků. Co bych v něm chtěl mít. Vytvářet pokojíček pro kamaráda. Co by v něm mělo být. Víš, co by si v pokojíčku přál? Apod.

Pera rýdovací – k čemu slouží

Cíle:

Vyzkoušet si a zažít, jak fungují ocasní pera při letu, procvičování jemné motoriky ruky, koordinace ruky a oka.

S předškolními dětmi složíme vlaštovku z papíru. Vyzkoušíme, jak létá bez ocásku a jak létá s ocáskem. Ocas ptákům slouží k udržení směru a k zatáčení.

Ptačí krmítka a příprava na zimní přikrmování

V průběhu října s pomocí níže popsaných aktivit připravíme děti na společné zimní přikrmování a pozorování ptáků. Ptáky dokrmujeme podle počasí ještě v březnu, dokud se neobjeví dostatek hmyzu a nevyraší pupeny a mladé listy stromů.

Zimní strom

Cíle:

Seznámit průběžně děti s ptáky, kteří se v zimě mohou objevit na krmítku, procvičit barvy a procvičování členění figury a pozadí, hledání rozdílů.

Pomůcky:

- Strom v zimě bez listí namalovaný na plátně nebo vyšitý z barevných látek. Důležité jsou bílé knoflíky přišité na plátně, které vypadají jako sněhové vločky. Jsou ve větvích stromu i pod stromem.
- Obrázek krmítka nebo naznačené krmítko vytvořené například z vrbových proutků, opatřené provázkem k zavěšení na knoflík.
- Obrázky ptáků, kteří se mohou na krmítku v zimě objevit.

Obr. 41 Zimní strom na plátně, zavěšování obrázků na knoflíky
Zdroj: Vlastní fotodokumentace.

Motivace a popis aktivity:

Strom v zimě bez listí je smutný a nebarevný. Pohled z okna na celou zahradu je smutný. Pojďme si ho trochu rozveselit. Stačí na strom umístit krmítko a sypat do něj ptáčkům, co jim chutná. Za chvíli se ptáci objeví. Přiletí rozpustilý vrabec, ustaraný brhlík, barevný a neposedný stehlík atd.

Učitel bere obrázky ptáků, ke každému řekne jednu či dvě charakteristické vlastnosti a děti obrázky postupně věší na strom. Je třeba věšení opakovat tak dlouho, aby se na každé dítě dostalo. Můžeme při prohlížení obrázků přidat i otázky typu:

„Jakou barvu hlavičky má sýkorka modřinka, kterou tu vidíte na obrázku? Kdo je větší, kos nebo sýkorka? Který ze dvou ptáčků má šedou hlavičku?“ (Ukazujeme při tom samce pěnkavy a hýla.)

Obr. 42 Samec pěnkavy a hýla
Zdroj: © Jiří Bohdal, © Jan Ševčík

Cesta slunečnicového semínka

Cíle:

Seznámení s potravinou se slunečnicovými semínky, jak vznikají, proč je rostlina vytváří a k čemu jsou pro nás dobrá. Využívání smyslů chuti, hmatu a čichu, procvičování hrubé motoriky, pravolevé orientace a jemné motoriky ruky a koordinaci oka a ruky.

Motivace:

Víte co v zimě na krmítku ptákům nejvíc chutná? Slunečnicová semínka. Ta jsou dobrá a zdravá i pro lidi.

Pomůcky:

Slunečnicový květ se semínky v květenství, slunečnicový květ se semínky vypadanými, neloupaná slunečnicová semínka, sáček loupaných semínek koupených v potravinách, fotografie celého pole slunečnic a detailu květu slunečnice se semínky ještě s okvětními lístky.

Popis aktivity

„Malé semínko se narodí krásné veliké květině slunečnici. Tato květina, když kvete, otáčí květ stále za sluníčkem, aby se semínka prohřívala a dobře zrála.“ Ukážeme na fotografii pole slunečnic, jak mají všechny květy otočené k jedné straně. „Když jsou

semínka zralá, slunečnice skloní hlavu a semínka se vysypou na zem. V zemi se schovají a čekají, až přijde jejich čas, kdy začnou klíčit. Příští rok z nich vyroste nová krásná slunečnice.“

Vyprávění doplníme společným cvičením:

Sedíme na bobku, čelo na kolenou, představujeme malé semínko. „*Malé semínko se narodí krásné veliké květině slunečnici.*“ Ve stoje vzpažíme a velikým obloukem jdeme oběma rukama do upažení. „*Tato květina, když kvete, otáčí květ stále za sluníčkem, aby se semínka prohřívala a dobře zrála.*“ V upažení otáčíme pomalu hlavou doleva, doprava obloukem jako když sledujeme slunce na obloze apod. „*Když jsou semínka zralá, slunečnice skloní hlavu (skloníme hlavu na prsa) a semínka se vysypou na zem. Nejprve jich padá málo, pak se již sypou ve velikém množství*“ Sedneme na bobek a jednotlivými prsty postupně na jedné ruce pak na druhé od palce k malíčku ťukáme o zem. Nakonec oběma rukama najednou. „*V zemi se schovají a čekají, až přijde jejich čas, kdy začnou klíčit.*“ Skrčíme se opět na bobku do klubíčka. „*Příští rok z nich vyroste nová krásná slunečnice.*“ Postavíme se s rukama do vzpažení a velikým obloukem jdeme opět do upažení.

„*Lidem slunečnicová semínka chutnají a tak květy na poli sklídí dříve, než se semínka vysypou.*“ Dětem ukážeme slunečnicový květ se semínky a květ bez semínek s prázdnými komůrkami.

Každému dítěti nabídneme, aby si vzalo neloupané semínko a zkusilo ho umístit špičkou napřed do prázdné komůrky sušeného květu.

Obr. 43 Zasouvání slunečnicových semínek do prázdných komůrek sušeného květu
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

„Neloupaná kupujeme ptákům do krmítek a loupaná jíme jako oříšky nebo je přidáváme do koláčů, housek, rohlíků a chlebů.“

Necháme děti zkusit si vyloupnout jádérko z tvrdé slupky. Když se to nepovede, nevadí, ptáci to svými zobáčky zvládnou. Pak dáme dětem ochutnat loupaná slunečnicová semínka a povídáme si, zda nám chutnají, kdo je již na nějakém pečivu viděl apod. Můžeme naplánovat společné pečení bochánek se semínky. Podobně můžeme připravit cestu prosa, ovesa, pšenice atd.

Program na toto téma nabízí pro mateřské školy Český nadační fond pro vydru z Třeboně. Trvá hodinu a lektor realizuje program s dětmi přímo ve školce. Program slouží také jako motivace k dalším činnostem, které si pedagog připraví a rozvine dále sám. Je však dobré, vytvořit si s dětmi zimní strom se zavěšenými obrázky ptáků. Děti si sami spontánně opakují a věší znovu a znovu ptáčky na strom.

Loučení s ptáky, kteří odlétají do teplých krajín

Motivace:

Jako motivaci můžeme použít kapitolu z knihy O. Sekora - Zavál studený vítr (Sekora 1960, s. 126), kdy postupně odlétají pěnice, vlaštovky a jiříčky. Modroušek takovou dalekou cestu nezvládne. Nemá tak dlouhá křídélka jako vlaštovky a jiříčky a nemá šikově utvářený ocásek, který pomáhá k rychlému a obratnému letu.

Popis aktivity:

Vyzkoušíme s dětmi, zda jsou obratné, jako vlaštovky a využijeme opět překážkovou dráhu, kterou vytvoříme na zahradě. Děti mohou běhat ve dvojicích a navzájem si pomáhat, jako vlaštovky pomáhaly Modrouškovi.

K rozloučení s vlaštovkami můžeme naučit děti zhudebněnou báseň Josefa Václava Sládka ze Zpěvníku pro mateřské školy Olgy Janovské.

Vlaštovičko, leť (Janovská, 1986 s. 32)

Zhudebněná báseň V. J. Sládka Vlaštovičky táhnou

Hudba: Oto Rödl

Vlaštovičko leť, už je na tě čas.
Listí žloutne, poletuje,
po strništi vítr duje,
bude brzy mráz.

Vlaštovičko, leť na sluneční jih.
Pavouk babí léto spřádá,
muška též si pospí ráda,
až přiletí sníh.

Až ho napadne kolem našich vrat
a až bude meluzína
kvíletí nám do komína,
budem' vzpomínat.

Obr. 44 Notový záznam zhudebněné básně J. V. Sládka Vlaštovičko leť
Zdroj: Zpěvník pro mateřské školy Olgy Janovské (Janovská, 1986 s. 32)

Roztloukání vlašských ořechů

Někdy máme možnost získat ořechy z ořešáků, jejichž jádra jsou takřka nedobytná nebo ořechy červavé. Takové se hodí k zimnímu přikrmování. Stačí ořechy rozbít kladivem a ptáci si jádra již sami vyberou. Rozbíjení ořechů kladivem je pro děti velká zábava. Zvládnou to i ti nejmenší, pokud jim k tomu vyrobíme jednoduchou pomůcku.

Obr. 45 Roztloukání vlašských ořechů do krmítek pro ptáky
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Pomůcky:

Špalík z tvrdého dřeva, do kterého se vyvrtá důlek hluboký cca 2 cm o průměru trochu většího než je vlašský ořech, tedy asi 3 cm. Máme-li dost špalíků, kladiv a ořechů, budou se roztloukáním děti bavit na zahradě celou zimu.

Tvoření tukových krmítek

Pomůcky:

Strojky na mletí masa, špalíky na mačkání loje do strojku, mísu na míchání mletého loje se zrním, špalíky s navrtanými dírkami a s bidýlky pro usedání ptáků, neřezané díly z kartonové roury od koberce.

Obr. 46 Výroba tukového krmítka – mletí sádla a loje a vytvořené krmítko
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Na mletí loje a sádla je potřeba trochu síly a proto potřebují menší děti pomoci nebo lze práci rozdělit. Starší melou a menší míchají sádlo se slunečnicovými semínky, ořechy a prosem. Vtlačit smíchanou hmotu do připraveného krmítka již zvládají všichni.

Obr. 47 Výroba tukového krmítka – míchání tukové směsi a krmítka připravená k naplnění
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Nařezané díly z kartonových trubek od koberců, lze nahradit kartonovými trubičkami z toaletního papíru.

Poznávání druhů

V průběhu podzimu a zimy nabídneme dětem činnosti k poznávání nejčastějších návštěvníků ptačích krmítek pěnkavy obecné, sýkory koňadry, sýkory modřinky a vrabce domácího.

Pěnkava obecná

Je v současnosti snad nejběžnějším ptáčkem a běžným návštěvníkem ptačích krmítek. Přesto je málo známá.

Motivace: S pěnkavou seznámí děti kapitola o stavbě hnízda pro Modrouška (Sekora, 1960, s. 30, podkapitola s. 40). Pěnkavák šprýmař ale přestřelil, vyzdobil své hnízdo obrázky a jeden z nich zesměšnil brhlíka. Námět na povídání si s dětmi o tom, kdy se jim nějaká legrace nelíbila a ubližovala jim, zda se jim někdy někdo posmíval, jak se při tom cítily apod.

K zapamatování si vzhledu pěnkavy poslouží

- Pracovní list „Pěnkavčí puzzle“ uvedený v příloze 3.
- Výše popsaná aktivita s vyhledáváním obrázků. Můžeme také obrázky pěnkavy schovat po třídě a děti je hledají. Pěnkavy se rády drží při zemi, tedy obrázky ukryjeme u země a dětem trochu poradíme. Pomáháme podobně jako u hoří, hoří, přihořívá.

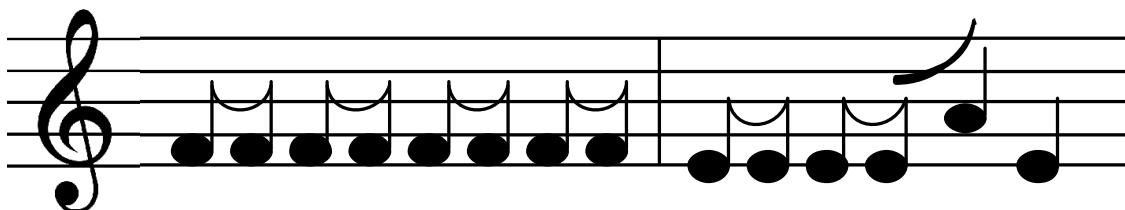
Zpěv pěnkavy

Cíle:

Procvičování sluchové percepce.

Na jaře se samec pěnkavy ozývá výrazným zpěvem, který je sice místně proměnlivý (samci se od sebe navzájem některým trylkům učí), ale typické je zakončení každé věty výrazným trylkem tří tónů. Toto zakončení vystihuje jednoduchá říkanka, kterou děti naučíme:

„Já jsem ptáček pěnkaváček, hnízdečko si smejčím.“

Obr. 48 Vyjádření hlasu samce pěnkavy s pomocí notového záznamu
Zdroj: Vlastní tvorba

Zvukovou nahrávku hlasu pěnkavy a hlasů mnoha dalších druhů ptáků obsahuje CD v knize Ptáci Jižních Čech (Kloubec, 2015). Z nahrávek vybereme tři až čtyři výrazné zvuky podle věku a schopností dětí. Například havrana, kosa, hrdličky. Po zatrénování můžeme přidávat hlasy méně odlišné.

Zobání zrníček jako pěnkavy

Cíle:

Procvičování prostorové orientace, hrubé i jemné motoriky a koordinace ruky a oka.

Pomůcky:

Dřevěné kolíčky na prádlo, toaletní papír, košíček nebo jiná menší nádoba.

motivace: Pěnkavy rády sbírají zrníčka ze země pod krmítkem. Děti „zobají“ s pomocí kolíčků jako pěnkavy.

Společně s dětmi připravíme zrníčka, zmuchláme kousky toaletního papíru do kuliček. Každý dostane kolíček na prádlo, vysvětlíme si, jak se drží a jak se s pomocí prstů rozevívá. Děti si to vyzkouší. Pak rozhodíme papírky ve vzdáleném koutě třídy nebo v zahradě. Děti papírky sbírají po jednom do kolíčků (neměly by se papírku dotknout rukou) a nosí je do košíčku. Mezi papírky a košíčkem můžeme umístit překážky, například lavičku apod.

Stejnou aktivitu pouze s jinou motivací můžeme použít pro sýkorky.

Nošení semínek v zobáčku jako sýkorky

Aktivita je stejná jako u pěnkavy, jen motivace je jiná.

Motivace: Sýkorky modřinky a koňadry patří k velmi častým návštěvníkům ptačích krmítek. Snědí toho opravdu hodně. Čím je pták menší, tím více trpí v zimě nedostatkem potravy. Možná proto jsou modřinky odvážnější při soubojích o místo na krmítku. Drobný zobáček sýkorám slouží ke sbírání drobného hmyzu z listů a větviček stromů. Slunečnicová semínka sýkorky z krmítka odnášejí na vhodné a klidnější místo, Tam pak vytrvalým klováním drobným zobáčkem naruší slupku a dostanou se k semínku. Budeme sbírat semínka jako sýkorky

Pohádka o sýkorkách

JAK SLUNÍČKO ZMALOVALO SÝKORKÁM PEŘÍČKA

Jednoho dne se sestry sýkorky probudily v hádavé náladě. Celé dopoledne se hašteřily a praly, honily se v povětří a pokřikovaly na sebe posměšné ptačí melodie, až spolu usedly na větev suchého dubu, aby si na chvíli odpočinuly.

Jak tak seděly a dívaly se kolem, co za neplechu by ještě mohly provést, říká najednou jedna z nich: „Podívej se, jak je to sluníčko vysoko! A nádherně modrá obloha jak se nad ním vysoko klene!“ Druhá na to, a lumpárna jí číselá z očí: „Pojď, dáme si závody. Schválně, která z nás dokáže vyletět tak vysoko, aby se dotkla oblohy!“ A jak byly obě v ráži, rozletěly se co nejrychleji rovnou vzhůru k obloze. Letí, bok po boku, snaží se předstihnout jedna druhou a nezapomenou se při tom stále hašteřit.

Ten závod zahlédlo sluníčko. „To jsou ale nerozumné sýkorky. Copak se pro sýkorku sluší létat takhle vysoko? Kdepak.“ Sluníčko mělo o sýkorky strach. Proto obě sestřičky pohladilo zlatým paprskem po bříškách, až jim zlatý prášek ulpěl na náprsenkách a povídá jim: „Holky, sýkorky, to je ale nerozum! Přestaňte se hašteřit a už ať letíte dolů. Tady nahoře je to pro vás nebezpečné!“

Ale kdepak roz dováděné sýkorky. Letí dál a na varování od sluníčka nedbají. Sluníčko se rozzlobilo: „Takhle neposlušné sýkorky už jsem dlouho nevidělo. Copak neví, že si mohou ublížit?“ Nazlobené sluníčko se rozpálilo do běla. Přesto ale chtělo naposledy sýkorky varovat. Zatukalo jedné z nich nažhaveným paprskem na hlavičku a chtělo spustit svou starou písničku o nebezpečích, která číhají vysoko na obloze. Rozpálený paprsek ale v tu ránu opálil zlobivé sýkorce hlavičku do černa. Sýkorka se zalekla, obrátila se a rychle letěla k zemi. Stejně už byla vyčerpaná.

Její sestřička se taky lekla, ale místo dolů k zemi, zatřepetala křídly, a rozletěla se ještě rychleji k nebi, aby na ni sluníčko žhavým paprskem nedosáhlo. Letí a raduje se z výšky, když tu najednou „žuch“ sýkorka do něčeho narazila hlavičkou, zády i křídly, jako do peřiny. Byla to obloha. „Tak přece jsem to dokázala,“ povídá si sýkorka. Její tělíčko, tam kde se dotklo modré oblohy, se obarvilo do blankytné modři. Už dosáhla cíle, a proto se rozhodla slétnout k zemi.

Na zemi zatím čeká její sestřička – žlutá náprsenka a bříško jí září, černá hlavička skloněná na hrud' – a pláče: „Kdepak je asi má milá sestřička? Jestlipak se jí nic nestalo v těch výšinách? Tak dlouho se nevrací! Snad se jí dočkám.“ Pláče a pláče až se jí černá barva z tváříček smývá a černé slzičky jí kanou pod zobáček a rovnou doprostřed žluté náprsenky, kde se jí už rýsuje dlouhá černá čárka. Pláče a pláče a není k zastavení.

Najednou uslyší ve větvích nad sebou radostné zpívání: „Jsem modrá jak obloha sama. Jsem modřinka – blankytná dáma!“ Uplakaná sýkorka koňadra zvedne oči a na větvi vidí modrou sýkorku. Hlas má jako její sestra, ale vůbec se jí nepodobá. Má žluté břicho, modrou čepičku, modrá záda a letky na křídlech. „Sestřičko, jsi to ty? Vypadáš úplně jinak. Od oblohy sis ušpinila peří do modra. Vůbec se sobě nepodobáš.“

„Vždyť ty ses také změnila, sestřičko. Máš od sluníčka do černa opálenou hlavičku, bílá líčka a žlutou náprsenku sis umazala tak, že až k břichu máš černou čárku přes ňadra. Ty jsi koňadra. Já, modrá, si budu ode dneška říkat modřinka. To proto, že jsem se dokázala dotknout oblohy.“

A proč vlastně ne. Sestřičky sýkorky měly nakonec velkou radost ze shledání. Při tom nebezpečném závodě si konečně uvědomily, že se vlastně mají rády. Toho dne se zapřísáhly, že už raději nikdy nebudou létat příliš vysoko. Dodnes raději jenom přelétají z keře na keř, když pátrají po potravě. Rozhodně už nelétají ke sluníčku. Kdo ví, jak by je zmalovalo tentokrát.“ (archiv Českého nadačního fondu pro vydru)

Tato pohádka pomůže dětem rozlišit sýkoru koňadru a sýkoru modřinku.

Vrabci

Rozpustilé vrabce již děti z příběhů na ptačím stromě znají. To jsou ti hnědí ptáci, kteří první našli Modrouška pod stromem, když se prali o slámu: „Čí je sláma, čí, čí, čí?“ (Sekora, 1960, s. 7)

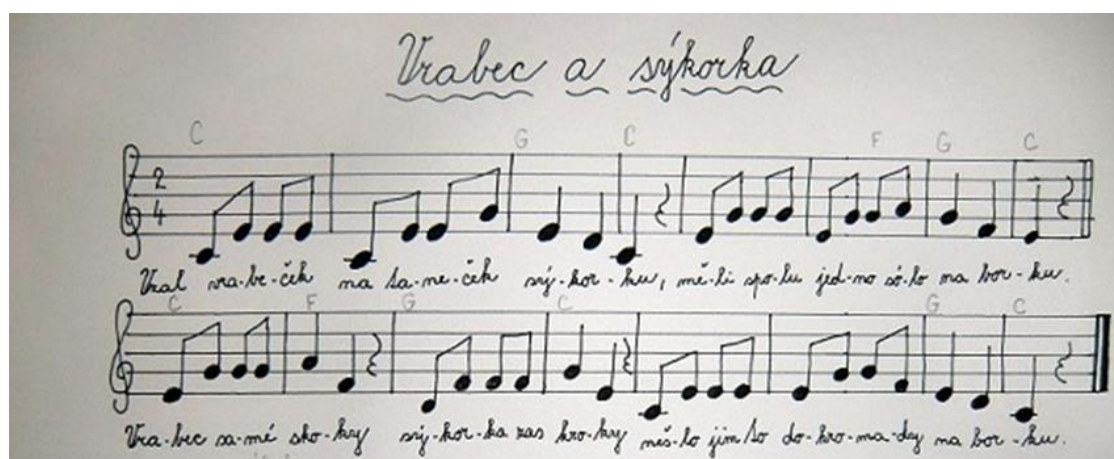
K poznávání jejich vzhledu využijeme strom se zavěšenými obrázky ptáků, který je ve třídě a také výše uvedenou aktivitu s hledáním ptáků na obrázku.

Zařadíme pohybové aktivity skákání snožmo jako vrabci.

Vrabc a sýkorka – písnička s tancem

Vzal vrabeček na taneček sýkorku,
měli spolu jednu sólu na borku.

Vrabc samé skoky,
sýkorka zas kroky,
nešlo jim to dohromady na borku.

Obr. 49 Notový záznam písničky Vrabc a sýkorka
Zdroj: Archiv Základní škola waldorfská a mateřská škola České Budějovice o.p.s.

Písnička s tanečkem:

Vzal vrabeček na taneček sýkorku,	<i>Dva kruhy, vnitřní a vnější, děti čelem proti sobě. Dvojice stojící proti sobě si podají ruce a natáčejí se vpravo a vlevo. Na „sýkorku“ udělají dřep.</i>
měli spolu jednou sólo na borku.	<i>Pohyb se opakuje.</i>
Vrabc samé skoky,	<i>Vnější děti vrabci 3x vyskočí snožmo.</i>
sýkorka zas kroky,	<i>Vnitřní děti sýkorky 3x poskočí kročmo.</i>
nešlo jim to dohromady	<i>Točí hlavami.</i>
na borku.	<i>Sýkorka přešlapuje na místě a vrabc odskáče 3 skoky k další partnerce.</i>

Zdroj: Metodický portál RVP [online]. [cit. 2017-03-25]. Dostupné z:
http://wiki.rvp.cz/index.php?title=Kabinet/Ucební_texty/%C5%98%C3%ADkanky/Tane%C4%8Dky#VRABEC_A_S.c3.9dKORKA

Hledání ptáků na obrázku

Tuto aktivitu můžeme zařazovat průběžně pro poznávání konkrétního druhu ptáka. Například po přečtení příběhu z ptačího stromu lze aktivitu zvolit pro zapamatování si vzhledu ptáka, o kterém jsme si četli.

Cíle:

Upevnit v paměti vzhled a základní znaky konkrétního druhu ptáka, procvičování paměti, trénování hledání rozdílů a rozpoznávání předmětů na pozadí.

Pomůcky:

Zalaminované fotografie různých druhů ptáků. Důležitý je minimálně stejný počet obrázků toho druhu, který hledáme.

Popis aktivity:

Obrázky rozprostřeme na zem do vzdáleného kouta třídy nebo zahrady. Dětem ukážeme shodný obrázek ptáka, kterého mají hledat. Každý má za úkol najít a přinést ukázat jeden obrázek. Komu se to nepodaří, půjdeme ho hledat spolu a ukážeme si, čím se obrázek nalezený dítětem od požadovaného obrázku liší.

Obr. 50 Aktivita Vyhledávání druhů ptáků na obrázcích
Zdroj: Vlastní fotodokumentace

Při této aktivitě nestřídáme druhy k vyhledávání. Hledáme vždy jen ten druh, kterému se ten den věnujeme.

Sovy a dravci

Lze využít nabídek sokolníků k ukázkám dravců či nabídky programů Českého nadačního fondu v Třeboni. Například v programu Malování se sovou se děti seznámí s ochočenou sovou, vyzkouší si, jak silná je jejich péřová pokrývka, jak sovy chytají myši a využívají dokonalý sluch, jak má sova veliké ucho a kde má „ušní boltce“. Pohmatem porovnájí jemné peří sov a peří denních ptáků a poznají, proč sova létá tiše.

Obr. 51 Ukázka z výukového programu Malování se sovou
Zdroj: Archiv Českého nadačního fondu pro vydru

Jako motivaci využijeme Pohádku o zakletém kusu dřeva (Sekora, 1960 s. 70), kterou na ptačím stromě vypráví papoušek Kubík mláďatům na hnízdech a pohádku Modrouška O hradu a ptáčkovi (Sekora, 1960 s. 99).

Čištění a umístění ptačích budek

Cíle:

Zapojení dětí do společné práce a umožnit prožitek z vlastní užitečnosti a prospěšnosti.
Procvičování hrubé i jemné motoriky a zručnosti.

Popis aktivity:

V rámci přípravy na jaro s dětmi vyčistíme a pověsíme ptačí budky.

2.2.2 Jaro a léto

S jarem se začínají ozývat ptáci, jsou natolik zabraní do obhajoby teritorií a stavby hnízd, že někdy ztrácí plachost a lze je dobře pozorovat.

Koulelo se koulelo slepičí vajíčko

Cíle:

Zakusit radost z vymýšlení rýmů, rozvíjení předčtenářské gramotnosti, procvičení prostorové orientace, hrubé motoriky a koordinace pohybů, poznat proč mají ptáci šišatá vajíčka.

Na motivy známé písničky navedeme děti k novému rýmování, vznikne nová písnička například:

„Koulelo se koulelo slepičí vajíčko, ke komu se dostanu, má zlatá slepičko. Koulely se koulely dvě naproti sobě, ke komu se dostanem, než kohoutku k tobě.“

Motivace otázkou:

Proč jsou vajíčka šišatá a ne kulatá? Ptáčkům se někdy vajíčko vykoulí z hnízda a maminka má jen zobáček, aby posunula vajíčko do hnízda zpět. Kulaté by jí při tom uhýbalo do stran. Šišaté maminka zobáčkem snadněji přisune zpátky k sobě do hnízda.

Pomůcky:

Atrapy slepičího vejce, pingpongové míčky, klacíky cca 30 – 40 cm dlouhé, v průměru 2 – 3 cm silné. Ideálně pro každé dítě jedno vejce, jeden míček a jeden klacík.

Popis aktivity:

Na zahradě na zpevněné ploše vyznačíme čarou start a v určité vzdálenosti kruh. Děti dostanou klacík a atrapu slepičího vejce. Jejich úkolem je dostat vejce do vyznačeného kruhu nebo za vyznačenou čáru. To samé zkusíme s pingpongovým míčkem. Pak děti povídají, co se jim lépe koulelo do cíle.

Ukrývání hnízda

Cíle:

Procvičování prostorové orientace, ovládání svého chování – udržet tajemství, poznat význam nenápadného zbarvení v přírodě.

Motivace: Motivací bude kapitola Závod hnízd o Modrouška (Sekora, 1960 s. 30). Ptáčci se snaží svá hnízda velmi dobře ukrýt před nepřáteli. Zahrajeme si na schovávání hnízda.

Pomůcky:

Jako hnízdo nám poslouží například chumel česané ovčí vlny nebo kus látky. Můžeme pro srovnání mít jeden kus látky výrazně barevný, druhý hnědý nebo trávově zelený.

Popis realizace: Učitelka schová obě hnízda tak, aby ji při tom děti neviděly, třeba ještě před příchodem dětí do školky. Děti pak při pobytu na zahradě hnízdo hledají, a pokud jej objeví, nesmí dát najevo, kde ho našly. Přijdou to nenápadně říci učitelce. Vyzkoušíme, zda bude dětem trvat déle, než najdou hnízdo výrazné či nenápadně zbarvené.

Velikonoční hry s vajíčky

Hry s vajíčky se nabízejí v období oslav Velikonočních svátků. Hezká činnost s příběhem, na který navazují velikonoční aktivity, je popsána v knížce Do školky za zvířátky (Svobodová, 2012 s. 114).

Schovávaná s vajíčky

Cíle:

Procvičování sluchové a zrakové percepce, prostorové orientace a posilování sebeovládání ve schopnosti udržet tajemství.

Motivace: Motivací bude příběh o kukaččím mláděti v hnízdě pěnkav z knihy Ondřeje Sekory kapitola O zázračném dítěti (Sekora, 1960 s. 75) a lidové říkadlo: Kampak, kukačko, sneseš vajíčko? Kuku, kuku, kam? (Janovská, 1986 s. 114)

**Kampak,
kukačko**

Lidové říkadlo
z Čech
Doprovod
Pavel Jurkovič

Mírně rychle
mf

Xylofon
(alt. nebo sopr.)
mp

Metalofon
(alt.)
mp

Obr. 52 Notový záznam popěvku Kampak, kukačko, sneseš vajíčko
Zdroj: Zpěvník pro mateřské školy Olgy Janovské (Janovská, 1986 s. 114)

Pomůcky:

Atrapy barevných vajíček nebo barevné míčky.

Popis aktivity:

Po zahradě poschováváme barevná vajíčka nebo míčky. Mělo by jich být o něco více, než je dětí. Děti je hledají, kdo nějaké našel, sleduje s učitelkou ostatní. Mohou případně napovídat, jako ve hře Hoří, hoří, přihořívá. Můžeme si všimnout, zda se první našla vajíčka výrazně zbarvená.

Pohřeb ptáčka

Někdy se stane, že děti najdou na zahradě mrtvé ptáče. Situace můžeme využít, vyprávět si s dětmi o smrti o koloběhu života v přírodě i o tom, že tělo ptáčka poskytne živiny dalším tvorům a umožní zrození nových životů. Uspořádáme pohřeb ptáčka, děti mu samy vykopou hrobeček a ozdobí ho. Tato aktivita je podrobně popsána v knize Činnosti se zvířaty v předškolním vzdělávání (Jančaříková 2014 s. 96).

S postupujícím jarem a v létě budou děti trávit stále více času pobytem venku. V rozmanité zahradě s bohatou nabídkou podnětů si děti jistě vymyslí mnoho vlastních činností. Smyslem této práce není poskytnout dětem k učení co nejvíce říkanek, básniček, písní a pracovních listů o ptácích. Není ani důležité, aby děti druhy ptáků dovedly pojmenovat. Důležité je, když se děti naučí ptáky vnímat, zaznamenají v zahradě jejich přítomnost a pokud dokonce přizpůsobí občas své hry tak, aby ptákům neublížily, pak bude práce pedagoga úspěšná.

3 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo navrhnout úpravy v zahradě mateřské školy v Mladošovicích tak, aby se stala přívětivým prostředím pro ptáky a poskytovala tak mnoho podnětů k dětským hrám a k pozorování přírody. V teoretické části jsem věnovala velkou pozornost významu hry u mláďat i dospělých jedinců a to nejen lidských. Chtěla jsem zdůraznit obrovský význam hry v rozvíjení prosociálních kompetencí a fakt, že hra bourá bariéry mezi lidmi i bariéry mezidruhové. Tím vychovává k respektu a úctě k přírodě a všemu živému v ní. Volně žijící ptáci, kteří se do přívětivého prostředí zahrady nastěhují dobrovolně a budou zde žít, hnízdit, zpívat i umírat, poskytnou mnoho možností k poznávání jejich světa a jejich prostřednictvím i k poznávání světa lidského. Ve výběru dřevin k osázení zahrady jsem volila dřeviny vhodné pro ptáky ke hnízdění a pro vyhledávání úkrytů i pro zdroj přirozené potravy. Zároveň byly zvoleny dřeviny levné a snadno dostupné a především nejedovaté pro děti. Popsala jsem zásady k umístění a stavbě ptačích krmítek a budek. Přidala jsem do zahrady broukoviště, domky pro včely a jiný hmyz pro zvýšení přítomnosti hmyzu jako potravy pro ptáky. Tyto prvky poskytují také další možnosti k pozorování živé přírody. Dovolila jsem si navrhnout výběh pro slepice. Jsem přesvědčena o tom, že přítomnost slepic ve školní zahradě je výtečným kompromisem mezi z hlediska nároků na péči o domácí zvíře, z hlediska veterinárního i hygienického a z hlediska možností, hrát si a žít společně s živými zvířaty. Přítomnost slepic ve zbudovaném výběhu přidává další podněty k dětským hrám a v rámci pravidelné péče o ně přispívá k výchově k zodpovědnosti. V teoretické části jsem se pokusila propojit svět ptáků se světem dětským a se světem pohádkovým prostřednictvím příběhů z knihy Ondřeje Sekory Uprchlík na ptačím stromě. Doufám, že toto spojení dokáže ovlivnit pozitivní vztah dětí k ptákům a vzbudí v nich radost z poznávání ptačího světa, stejnou, jakou jsem prožila v dětství já. Snad se mě podařilo také zdůraznit, že zahrada by měla sloužit především k volné hře dětí při zajištění bezpečného prostředí. Věřím, že řízených činností se dá vymyslet mnoho, ale jsem přesvědčena, že dítě se v dobře vytvořené

zahradě dokáže velmi dobře vzdělávat téměř samo. Nechme dětem prostor k vlastnímu vzdělávání hrou i s pokoušením trochu nebezpečným.

Po konzultaci s učitelkami v mateřské škole v Mladošovicích, jsem zjistila, že některé mé návrhy bude možná obtížné prosadit. Například rodiče mohou mít prý problém se slepicemi v zahradě, protože mají parazity, mokřad a kompost způsobí, že děti budou mokré a špinavé a včely dávají žihadla. S navrženým svahem má problém obec. Zastupitelé se obávají, že svah nebude možné sekat motorovou sekačkou. Pokud má dojít k realizaci navržených úprav zahrady, stojí ještě před námi obrovský úkol, kterým je osvěta a vzdělávání dospělých. Zdá se, že děti dobře vědí, co je jim prospěšné. Mnoho dospělých dokonce i rodiče však stále netuší, jak moc vystavujeme člověka hrozbě úrazu, infekce i neschopnosti vcítit se do druhých, pokud jim neumožníme testování sama sebe v rámci her při setkání s kritickými situacemi, které ho v životě potkají. Chceme-li mít ve společnosti sebevědomé lidi, plné fantazie a touhy po poznávání, schopné respektovat názory druhých, musíme si uvědomit, že bez svobodné hry a poznávání svého okolí to nejde. Se špínou, škrábanci, pády i s většími zraněními se dítě vypořádá podstatně lépe, než dospělý a hlavně bude mít natrénováno. Ponechme dětskému světu maličko toho nebezpečí a špíny. Mnohonásobně se to společnosti a zejména rodičům při výchově dětí vyplatí.

Seznam literatury

- CAILLOIS, R. *Hry a lidé: maska a závrať*. Praha: Nakladatelství studia Ypsilon, 1998. ISBN 80-902482-2-5.
- CORNELL, Joseph. *Objevujeme přírodu: Učení hrou a prožitkem*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0145-8.
- ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7066-534-3.
- FOUTS, Roger. *Nejbližší příbuzní: Co jsem se od šimpanzů dozvěděl o nás*. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204-0878-9.
- GRANDIN, Temple, JOHNSON, Catherin. *Animals in translation: The woman who thinks like a cow*. London: Simon and Schuster, 2006. ISBN 978 0 7475 6669 4.
- GRANDINOVÁ, Temple a JOHNSONOVÁ, Catherine. *Zvířata v překlada: Autistická mysl jako klíč k pochopení chování zvířat*. České Budějovice: Csy, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-971852-1-3.
- GRAU, Jürke, JUNG, Reinhard, MÜNKER, Bertram: *Bobulovité, užitkové a léčivé rostliny*. Praha: Knižní klub 1996. ISBN 80-7176-369-1.
- HAVLÍNOVÁ, Miluše. et. al. *Kurikulum podpory zdraví v mateřské škole*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-383-8.
- HEDERER, Josef. *Životní prostředí a výchova*. Praha: Portál, 1994. ISBN 8085282887.
- HELDA Suzane D. E., ŠPINKA Marek. *Animal play and animal welfare: Animal Behaviour, Volume 81, Issue 5, May 2011, Pages 891– 899*.
- HERMAN, Marek. *Najděte si svého maršana*. 3. vyd. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN 978-80-260-6070-3.
- HUIZINGA, J. *Homo ludens: O původu kultury ve hře*. 2. vyd. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-7272-020-1.
- HURYCH, Václav: *Okrasné dřeviny pro zahrady a parky*. Praha: Květ 1996. ISBN 80-85362-19-8.
- JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina a HAVLOVÁ, Jana. *Činnosti se zvířaty v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2014. ISBN 978-80-7496-166-3.
- JANOVSKÁ, Olga. ed. *Malým zpěvákům: Zpěvník pro mateřské školy*. 2. vyd. Praha: Stát. ped. nakl., 1988. (7355 14-384-86 tem. skupina 09/21.)
- JÁNSKÝ, Petr. Já, písnička: *Zpěvník pro žáky základních škol. 1. díl pro 1. – 4. třídu*. Cheb: Music Cheb, 1998. ISBN 80-85925-01-X
- KLOUBEC, B., Hora, J., Šťastný, K. (eds). *Ptáci Jižních Čech*. České Budějovice: Jihočeský kraj. 2015, ISBN 978-80-87520-12-3.

KOPŘIVA, Pavel. et. al.: *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN: 978-80-904030-0-0.

KRAJHANZL, Jan. *Děti a příroda: Období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy*. In: Máchal, Aleš; Nováčková, Helena. (eds.) Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy. Brno: Lipka, 2012. [online]. [cit. 2017-03-15] Dostupné z WWW: <<http://www.ekopsychologie.cz/files/39detistudie.pdf>>.

KRAJHANZL, Jan. *Vztah k přírodě* [online]. 2011 [cit. 2014-03-15] Dostupné z WWW: <<http://www.vztahkprirode.cz/soubory/evyvoj.pdf>>.

MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno: Rezekvítek, 2000. ISBN 8090295401.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-085-5.

OAKLANDER, Violet. *Třinácté komnaty dětské duše*. Dobříš: Jiří Štěpo - Drvoštěp, 2003. ISBN 80-903306-0-6.

SPLAVCOVÁ, Hana, et. al. *Rámcový vzdělávací programu pro předškolní vzdělávání*. 2017 [online]. 2017 [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: WWW: <http://www.msmt.cz/file/38919_1_1/download/>.

SVOBODA, Jaroslav: *Kompletní návod k vytvoření ekozahrady a rodového statku*. Praha: Smart Press 2013. ISBN 978-80-87049-28-0.

SVOBODOVÁ, Eva a kol. *Vzdělávání v mateřské škole: Školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-774-9.

SVOBODOVÁ, Eva a ŠVEJDOVÁ, Hana. *Metody dramatické výchovy v mateřské škole*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0020-8.

SVOBODOVÁ, E., VÁCHOVÁ, A., VÍTEČKOVÁ, M. *Do školky za zvířátky: Metodika práce s příběhy v MŠ*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0185-4.

ŠKUTINA, Vladimír. *Prezidentův vězeň: Na hradě plném bláznů*. 3. vyd. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0163-5.

ŠPINKA, Marek. Proč si mladí savci hrají. *Vesmír*. Praha, 2000/79(4), 196 – 203.

VELEMÍNSKÝ, Miloš, et al. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, 2007. ISBN 978-80-7322-109-6.

VESELOVSKÝ, Zdeněk. *Chováme se jako zvířata?* Praha: Panorama, 1992. ISBN: 80-7038-240-6.

ZOLLER, Eva. *Učíme děti ptát se a přemýšlet: Metody a aktivity k rozvoji myšlení i kultivaci osobnosti dětí*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0096-3.

ŽĎÁREK, Jan. *Proč vosy, včely, čmeláci, mravenci a termiti...? aneb Hmyzí státy*. Praha: Ústav organické chemie a biochemie AVČR. ISBN 80-902130-7-3.

Přílohy

Příloha č. 1: Druhy dřevin vhodné pro ptáky z hlediska potřeb mateřské školy

Níže uvedený výčet vhodných druhů dřevin není zdaleka vyčerpávající. Je omezený pouze na ty vhodné a snadno dostupné. Jsou zde uvedeny také dřeviny pro člověka jedovaté.

Habr obecný *Carpinus betulus* – je jedním z nejvhodnějších stromů pro výsadbu do zahrady MŠ. Roste rychle a dosahuje stáří kolem 150 let. Nedorůstá velké výšky a lze ho bez problémů dle potřeby tvarovat. Díky hlubokým kořenům nekonkuruje svému okolí a vytváří pod sebou kvalitní půdu pro podrost. Může růst na plném slunci, ale bude hustěji zavětvený a poroste pomaleji. Jeho semena jsou zdrojem potravy ptákům a také jejich zajímavý tvar poskytne dětem mnoho nápadů k nejrůznějším hrám.

Javor babyka *Acer campestre* – je strom v sadovnictví neprávem opomíjen. Dorůstá výšky okolo 10 metrů a dožívá se až 300 let. Přes svoji dlouhověkost roste zpočátku rychle a jeho růst se zpomalí s věkem. Jeho semena jsou potravou ptáků (Velmi oblíbená jsou pro hýly.) Semena všech javorů jsou pro děti zdrojem zábavy. Létají jako vrtulníky a děti si je lepí na nos, aby ho měli delší. Semena lze s dětmi na jaře vyhledávat, bývají již naklíčená a po zasazení do květináče můžeme pozorovat, jak rostou. První děložní lístky mívají u listnatých stromů zcela jiný tvar než listy další dospělé.

Další dva druhy našich javorů javor klen a javor mléč jsou stromy vysoké a proto se hodí spíše do větších zahrad.

Javor klen *Acer pseudoplatanus* – je rychle rostoucí strom dožívající se až 500 let. Má rád vlhčí půdy. V mládí vyrůstá ve stínu a polostínu jiných stromů.

Javor mléč *Acer platanoides* – roste rychle, ale nežije příliš dlouho. Koření hluboko a má rád alespoň částečně humózní půdu. Oba javory mají na podzim nádherné barevné listy, které lze využít k mnoha podzimním výtvarným činnostem.

Bříza bělokorá *Betula pendula* – je pionýrskou dřevinou holých plání, její bílá kůra ji chrání proti slunci, snese sucho i vlhko. Má schopnost vysušovat půdu. Patří na místa,

kde je potřeba mít rychle vzrostlé stromy a kde potřebujeme vysušit příliš vlhké místo. Je krátkověká, dožívá se okolo 100 let. Připravuje půdu pro vzrůst podsazených stromů a poté by jim měla uvolnit místo. Její drobná semena slouží jako potrava pro malé ptáky. Kmeny pokácených stromů lze využít jako přírodní motivační prvek v zahradě k rozvoji tělesné zdatnosti a fantazie dětí. Dřevo břízy však podléhá rychlému tlení a proto je lépe nejdéle po roce kmen rozřezat a ponechat v koutě zahrady jako úkryt pro všechna vývojová stadia nejrůznějších druhů hmyzu, která jsou vyhledávanou ptačí potravou.

Vrby – na světě je kolem 200 druhů vrb. Mají rády vlhké půdy, některé však dobře rostou i v běžné nevysychavé zahradní půdě. Vrby snadno zakořeňují i ze zapíchnutých větví až silnějších kůlů zatlučených do vlhké země. Používají se k oblíbeným vrbovým stavbám v zahradách – vrbové chýše, tunely, brány apod. Jsou významným zdrojem jarní potravy pro hmyz.

Vrba jíva *Salix caprea* – patří z vrb k těm suchomilnějším. Je to vzpřímený keř dorůstající až 10 metrů, ale nevdává jí tvarování a ořezávání. Je dvoudomá, tj. vyskytuje se keř samčí a keř samičí. Pro výsadbu v zahradě MŠ bych doporučila keře samičí, jejichž květy mají pouze tyčinky a nepráší z nich pyl problematický pro alergiky. Květy slouží jako jedna z prvních potrav včelám a jinému hmyzu. Nezralé květy známé jako kočičky můžeme využít k velikonoční výzdobě.

Vrba košařská *Salix viminalis* – je vrbou nížin a pahorkatin. Dorůstá výšky 6 m. Prodávají se také křížené kultivary šlechtěné pro košíkářské účely.

Vrba bílá *Salix alba* – lidově zvaná potočnice je strom dorůstající až 25 m, ale tradičně se řezala tzv. „na hlavu“. Je to typická vrba z obrázků Josefa Lady, která sloužila k výrobě hrubších košíků. Její pruty jsou hnědočervené. Potřebuje vlhkou půdu, dobře snáší zamokření (Svoboda, 2013).

Smuteční vrby s převislými větvemi jsou kultivary pocházející z různého křížení s vrbou bílou. Jejich převislé dlouhé větve se nehodí k pletení košíků a pomlázek, ale vytvářejí pod větvemi nádherné polostinné zákoutí.

Jeřáb obecný *Sorbus aucuparia* – Dorůstá až 15 m výšky, má řídkou vejčitou korunu s drobnými lichožpeřenými lístky. Lístky jsou po celém okraji jemně pilovité. Na konci

léta ozdobí zahradu červenými malvičkami, které jsou vhodnou potravou pro ptáky. Můžeme vysadit kultivar *S. aucuparia 'dulcis'* – jeřáb sladkoplodý, který má krásnější habitus a větší a sladší plody. Jeho lístky jsou na okraji pilovité jen v horní polovině. Při řapíku je okraj hladký. Prý platí, že čím větší je podíl hladkého okraje oproti pilovitému, tím jsou plody sladší.

Ořešák královský *Juglans regia* – Máme-li v MŠ k dispozici velkou zahradu, můžeme uvažovat o výsadbě ořešáku. Je to mohutný strom. Jeho větve se často sklání téměř k zemi a vytvářejí příjemný stín v parném létě. Listy mají příjemnou kořeněnou vůni, raší dost pozdě, a tak nestíní před jarním sluncem, které si ještě rádi užíváme. Jeho listy sice v kompostu tlejí o něco déle, ale silice, které jsou v nich obsaženy a jsou zdrojem příjemné kořeněné vůně, mají desinfekční účinky a omezují tak šíření plísní v kompostu. Jeho plody mohou děti louskat ptákům do zimních krmítek. Ořechy jistě přilákají i veverky, strakapoudy a možná i ptáky ořešníky.

Líska obecná *Corylus avellana* – je keř dorůstající 5 m. Samčí květy jsou větrosprašné jehnědy, které mohou být po dobu opylování problémem pro alergiky. Líska je však keř téměř všudypřítomný a proto se alergici tomuto problému v době kvetení lísek stejně nevyhnou. Lísku můžeme podle potřeb tvarovat a na oříškách si pochutnají ptáci, veverky i lidé. Je vhodná k výsadbě při okraji zahrady podél plotu.

Keře s bobulemi a peckovičkami

Mnoho keřů, jejichž plody slouží jako potrava ptákům, mohou být pro člověka jedovaté. S jedovatostí plodů je třeba se před výsadbou seznámit. Jsem přesvědčena o tom, že není dobré se výsadbě keřů s jedovatými plody v zahradě MŠ vyhýbat. Je důležité o jedovatosti vědět, seznámit s tímto nebezpečím děti. Jedovatost mnoha plodů způsobí pouze přechodné poruchy zažívání a nevolnost. Děti se tak dobře naučí, příště podobné rady respektovat. Do zahrady MŠ nepatří rostliny, které mají plody prudce jedovaté.

Keře s jedlými plody

Temnoplodec černoplodý *Aronia melanocarpa* – keř příbuzný jeřábům. Kvete bíle, plody malvičky jsou černé a bohaté na vitamíny. Ptákům velmi chutnají. Prodává se často roubovaný na kmínku, ale ty jsou krátkověké a choulostivější. Neroubované keře jsou otužilé, nenáročné na místo, jen potřebují slunce. Keře tvoří kořenové výmladky a tak je lze snadno namnožit. Listy se na podzim nádherně vybarvují. Velmi se hodí k výsadbě do školní zahrady.

Rakytník řešetlakový *Hyppophae rhamnoides* – Je jednodomý, tvoří samčí a samičí rostliny. Pro tvorbu plodů je tedy třeba si opatřit alespoň jednu samčí rostlinu pro opylování. Plody jsou od žlutavě oranžové až červené bobulky, které se při utrnutí v ruce rozmáčknou. Jsou jedlé a zdravé. Ptáci je však vyhledávají až jako poslední možný zdroj potravy. Daří se mu téměř všude na slunných a světlých místech.

Dřín obecný *Cornus mas* – má rád suché skalnaté půdy slunce a světlo. U nás ho lze vysadit pouze v teplejších částech území. Má velmi chutné plody červené peckovičky.

Mahónie cesmínolistá *Mahonia aquifolium* – je stálezelený keř dorůstající do 1,5 m. Je nenáročná, snáší dobře sucho i mráz. Plody jsou modré bobulky ptáky velmi oblíbené. Hurych (1996) ji řadí mezi keře s bobulemi mírně jedovatými, zatímco Grau (1996) její plody popisuje jako vhodné k výrobě marmelád.

Meruzalka černá a červená *Ribez* – rybízky mají jedlé plody a mohou být vhodnou dřevinou v bylinkovém a jedlém koutku zahrady.

Mnoho keřů s jedlými plody mají trny a tak jsou vhodné do větších zahrad, kde můžeme vymezit kout jen pro ptáky. Tedy kout, který slouží ptákům jako úkryt i před dětmi. Patří sem šípkové růže, trnka, ostružiník, dřišťály, hlohy a další. Tyto keře nádherně kvetou a některé i voní. Stojí za to přemýšlet, zda se takový koutek v zahradě nenajde.

Keře s mírně jedovatými a nejedlými plody

Nejedlé plody mají loubince **loubinec trojlaločný** *Parthrenocissus tricuspidata* a **loubinec pětistý** *Parthrenocissus quinquefolia*. Jsou popínavé a hodí se k popínání budov i kamenných zídek a plotů.

Jedovaté pecky v malých černých kulovitých plodech má i **bobkovišeň lékařská** *Prunus laurocerasus* u nás s oblibou vysazována jako ozdobný keř.

Pámelník *Symphoricarpos* – pámelníky patří mezi zimolézovité a mají všechny slabě jedovaté plody.

Mírně jedovaté plody mají všechny dřišťály, trubače, cypřiše, střemchy a hlohyně šarlatová *Pyracantha coccinea* (Hurych, 1996).

Keře s plody středně jedovatými

Ptačí zob obecný *Ligustrum vulgare* – dorůstá výšky až 5 m, ale lze ho stříhat dle potřeby i jako živý plot. Jeho kultivar *Atrovirens* má sytější zelené listy částečně vytrvalé. Tj. část listů zůstává na keři a tak ptákům skýtá vhodný zimní úkryt. Plody jsou černé malé bobulky, které vytrvají dlouho do zimy na keři a slouží ptákům jako zimní potrava. Pro člověka jsou však plody jedovaté, způsobují zvracení a křeče.

Zimolez *Lonicera* - Všechny zimolezy mají plody nejedlé až slabě jedovaté a plody některých druhů mohou způsobit průjemy a zvracení.

Cesmína obecná *Ilex aquifolium* – je stálezelený keř, dosahuje výšky až 5 m. Plody jsou drobné kulaté peckovičky, které zůstávají na keři dlouho do zimy. Vyžaduje těžší propustné půdy, chráněné stanoviště a polostín. K prodeji je nabízeno mnoho jejích kultivarů. Pro ptáky je vhodná jako zimní úkryt. Je oblíbená k vazačským účelům pro vánoční výzdobu.

Středně jedovaté plody mají také čilimníky, kručinky, buxusy a jalovec obecný. (Hurych, 1996)

Keře se silně jedovatými plody

Kalina obecná *Viburnum opulus* – má ráda vápnité půdy, ale pokud je místo vlhké, roste dobře téměř všude. Plody jsou jedovaté červené bobule. Tak je to u všech ostatních kalin. Požití plodů může způsobit zvracení. (Hurych, 1996). J. Grau (1996) ji řadí mezi slabě jedovaté keře.

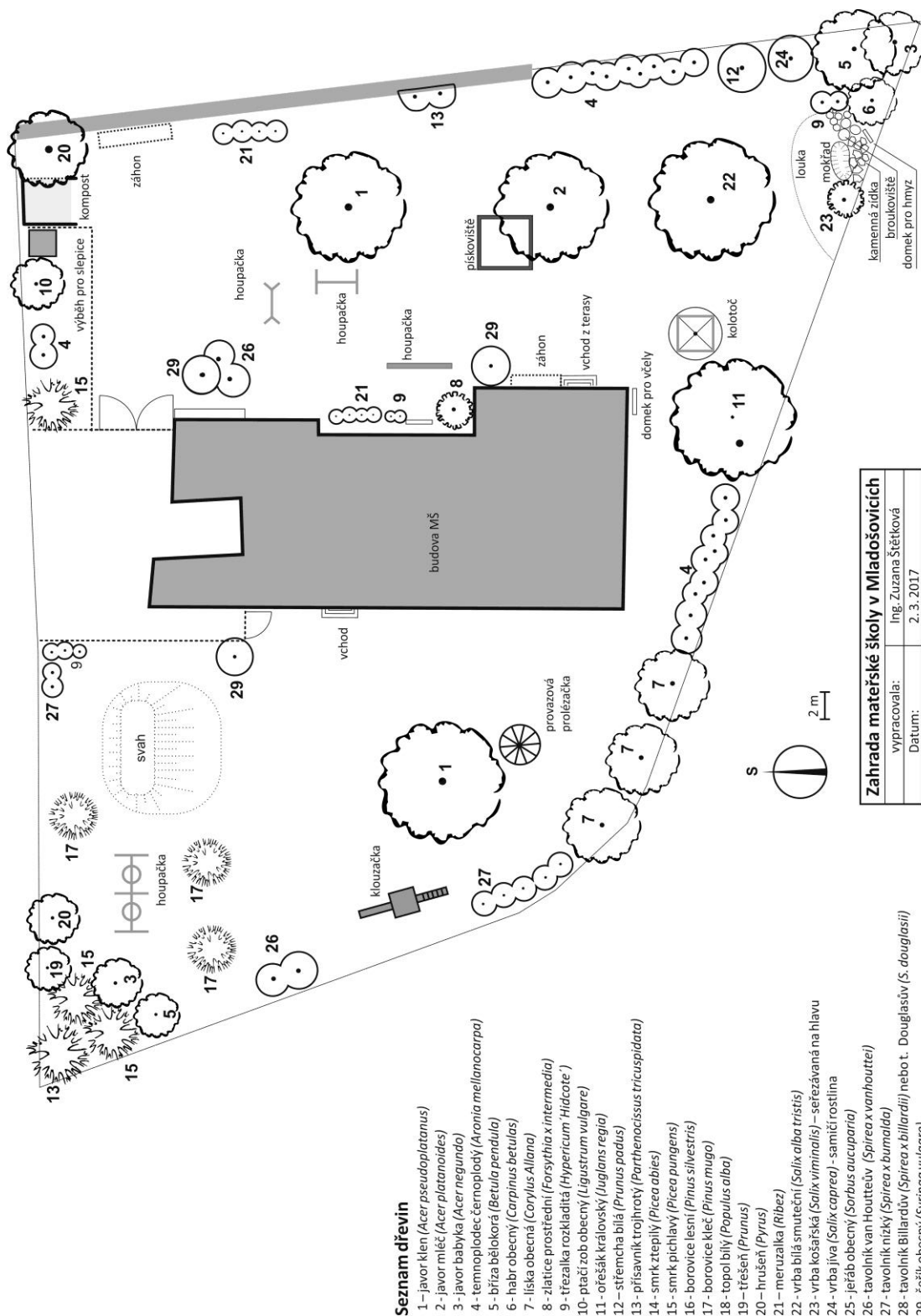
Kalina tušalaj *Viburnum lantana* – na rozdíl od k. obecné snáší dobře sucho. Oblíbená okrasná dřevina. Její plody jsou zpočátku červené, později až černé a silně jedovaté.

Břečťan popínavý *Hedera helix* – Celkem oblíbená stálezelená popínavá dřevina, která však má silně jedovaté plody. Pro děti může být jejich požívání smrtelné. Nehodí se ani k výsadbě do blízkosti budov. Její kořínky vrůstají do všech štěrbin a později narušují fasádu i střešní krytinu.

Silně jedovaté plody, které lákají k požití, mají také lýkovec jedovatý, brslen evropský a štědřence. Jedovaté jsou i vistárie, zeravy, jalovec chvojka a další. Jejich plody však nelákají k požití. (Hurych, 1996)

Velmi prudce jedovaté jsou mnohdy v zahradách oblíbené byliny konvalinky a kokoříky.

Příloha č. 2: Plán úprav zahrady mateřské školy v Mladošovicích

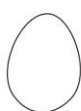

Příloha č. 3: Pracovní listy 1 - 4

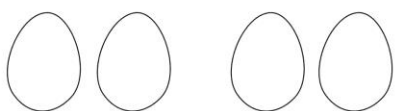
Pracovní list 1 - Kubík s Modrouškem počítají vajíčka

Kubík s Modrouškem počítají vajíčka

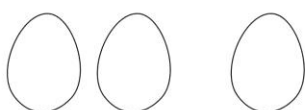
PL: k rozvoji předmatematické gramotnosti
(věk 5 - 6 let)

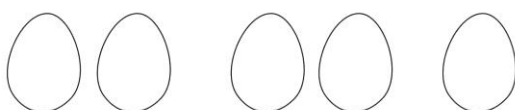
1	2	3	4	5	
---	---	---	---	---	--

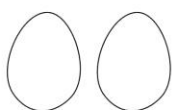
1	2	3	4	5	
---	---	---	---	---	--

1	2	3	4	5	
---	---	---	---	---	--

1	2	3	4	5	
---	---	---	---	---	--

1	2	3	4	5	
---	---	---	---	---	--

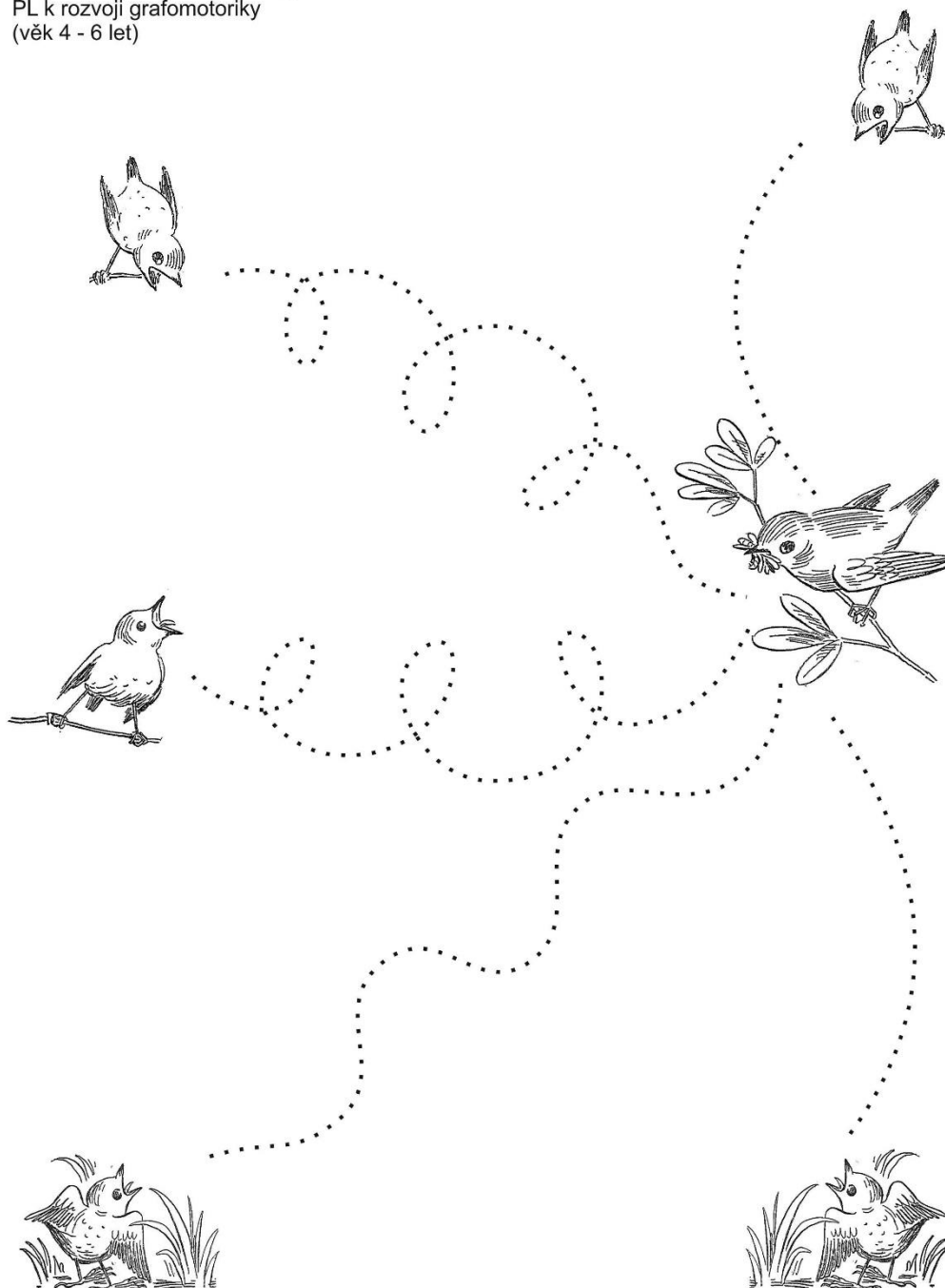
- Vajíčka si vybarvi.
- Spočítej vajíčka.
- Nakresli do prázdného rámečku tolik teček, kolik je vajíček v řádku.
- Vybarvi kartičku s číslem, které odpovídá počtu teček (vajíček) v řádku.

Ilustrace: O. Sekora)

Pracovní list 2 - Doletí malé červinky k mámě?

Doletí malé červinky k mámě?

PL k rozvoji grafomotoriky
(věk 4 - 6 let)

Ilustrace: O. Sekora)

Pracovní list 3 - Sýkorko, kde máš ptáčata?

Sýkorko, kde máš ptáčata?

PL k rozvoji grafomotoriky
(věk 4 - 5 let)

Ilustrace: O. Sekora)

Pracovní list 4 – Barevná pěnkava

Barevná pěnkava

PL k rozvoji grafomotoriky a vnímání barev
(věk 5 - 6 let)

- Vybarvi části těla, podle barevného obrázku.
- Odstřihni horní část PL.
- Vystřihni vybarvené části těla.
- Nalep vybarvené části těla na správné místo na pěnkavě.

